

ERDÉLYI MÚZEUM

IX. kötet.

1892.

VII. füzet.

A talmud.

— Második közlemény. —

III. A talmud jellemzése.

1. Irodalmi jellege.

A mit minden egyéb irodalmi jelenségnél első sorban szoktak tekintetbe venni, a kritikai szempontot a talmudra még ma is csak nem szívesen alkalmazzák. A szentírás már rég felszabadult volt azon előítélet alól, mely szerint nem eshetett a tisztán irodalmi szempont alá is, midőn a talmud még mindig holmi egyiptomi álmoskönyv szerepére volt kárhoytatva, melyet a kritika mértékével mérni nevetséges volna. A talmud igaz ismerői persze rég túltették magukat az efféle fikción; a talmudikus szövegkritika pl. a zsidók között nem ifjabb, mint maga a könyv tanulmányozása.¹⁾ Hanem a mindenkor pöffeszkedő tudatlanság és a ravaszul számító rosszakarat csak nem akarta fennhéjázva lenező álláspontját a talmuddal szemben odahagyni, mert jól tudta, hogy csak így maradhat kitérítve az üres, de gonosz fejek fölött a szúnyogháló, mely megakadályozta, hogy a nagy tömeg észrevegye a mögüle kikandikáló tudatlansággal párosult gonoszságot. Mi máskép ítél vala a közvélemény a talmudról, ha jókor s elég behatóan ismerkedhetik meg vele!²⁾

¹⁾ E tekintetben elég lesz utalnunk olyan tekintélyekre, mint Rasi, Tam Jákob, Lurja Salamon és Vilnai Élia. Mindezeknél tovább ment Levita Élia.

²⁾ Maguk a zsidók soha sem titkolóztak a talmuddal, a mit legjobban az bizonyít, hogy számos hirneves keresztény tudóst zsidók avattak be a talmudba, a mi egyedül tette lehetővé, hogy keresztény oldalról is nem egy kísérlet történt a talmud lefordítására, ámbár — a dolog természeténél fogva — nem valami fényes eredménnyel. A zsidók maguk is újabban sűrűn láttak hozzá a talmud lefordításához, de teljes munkát eddigelé még senki sem adott. Kisebbségnagyobb részei a talmudnak eddig le vannak fordítva arab, latin, angol, német, francia, spanyol és magyar nyelvre.

Igaz, a nehézségek, melyek a talmud sajátyszerű irodalmi jellegénél fogva az ilyen ismertetési munka közben felmerülnek, majdnem legyőzhetetlenek s ezért, ha igazságosak akarunk lenni, előbb ezeket kell szemügyre vennünk, mielőtt a talmud jelentőségéről szólnánk, mely úgy tudományos, mint erkölcsi értékénél fogva tőle el nem vitatható s a mely oly sokáig volt a megismerés szemfedőjével eltakarva.

Hogy először is a *szövegről* szóljunk, ez még mindig nincs kritikailag tisztázva s megállapítva, a mi nélkül pedig mindennemű feldolgozás ingadozó talajon áll. Vannak ugyan (bár csekély számmal) talmudi kézirataink, de ezek aránylag nem régiek és egy kivétellel töredékesek. A kiadások (editio princeps Velenéze 1520—1531) számos mostoha körülmény közreműködése folytán telvél hibákkal, melyeknek legnagyobb része a *cenzúra* (első áldozata volt a bazeli kiadás 1578—1581) lelkiismeretét nyomja. A vandálok nem garázdálkodhattak jobban Róma műkincseiben, a legdühödtébb szélvész nem okozhat nagyobb károkat egy ültetvényes kertben, mint a cenzúra első megjelenése óta a talmud szövegében. Az első feladat volna tehát e hibákat kiküszöbölni, a mi azonban nem mindig könnyű dolog, mivel a korrumpált helyek nem mindig ismerhetők fel.

A talmud *nyelve* is annyiban szaporítja a megértés körüli nehézségeket, hogy ama vegyülék alkotórészei, melyek e soi disant „nyelvet“ képezik, úgy önmagukat, mint egymáshoz való viszonyukat tekintve, még nincsenek kellő szabadsággal feldolgozva. Mint alapszín ama képen, melynek vonásait e különböző nyelvjáráások képezik, más-más dialektus vonul át a misnán, a babilóni s a palesztinai gemarán. A misna nyelve az u. n. *új-héber*, mely a bibliai hébert nem külön válfajban, hanem fejlődése egy további stádiumában tartotta fenn. E fejlődés főleg egy rakás új név- és igealak képződésében mutatkozik; azonkívül a klasszikus szókinésből is nem egy, a bibliában fel nem található gyöngyöt mentett meg számunkra a misna. A babilóni gemára nyelve (nehány különösen agádikus részlet kivételével, melyek — alkalmasint egy régiebb irodalomnak lévén maradványai — majdnem klasszikus héberséget mutatnak fel) a *keleti aram* nyelveknek képezi egyik dialektusát s testvérfaja a mandeusknak s sok tekintetben közel rokona a szírnek. A palesztinai gemára nyelve ellenben a *nyugati aram* nyelvek közül való s leg-

közelebb áll a régibb palesztinai targumok s közvetve a szamaritánusok nyelvéhez is.¹⁾ Mindkét gemára nyelve azonban különösen az által, hogy folyton váltakozik a héberrel, igen tarka vegyülék benyomását teszi. Ezenkívül figyelembe veendő, hogy a talmud mindhárom alkatrésze túl van tömve egészen idegen nyelvekből vett szókkal és képzésekkel. A latinból és perzsából csak szók vannak átvéve²⁾, a görög ezenkívül a szintaxisra is volt befolyással. A rokon aram nyelvek hatása pedig minden tekintetben meglátszik rajta. Mindenesetre csodálandó — és ez egyuttal a bőséges kölcsönzésnek pszichológiai magyarázata — hogy a talmud az úgy a szókinés, mint a szóformák és mondat szerkezet tekintetében tagadhatatlanul szegényes aram nyelvvel beírte, illetőleg azt a legközöségesebb s a legszubtilisabb dolgok megbeszélésére egyaránt alkalmassá tette.

Harmadsorban nehézségeket okoz a talmud *stilusa és nyelvezete*. A kifejezésteljes rövidség benne gyakran lesz homályos abruptitássá, a tárgyalás dialektikus természeténél fogva pedig e stilus sokszor válik túlélénkké s ennél fogva darabossá. Olykor hamarjában azt sem lehet tudni, meddig terjed a kérdés s hol kezdődik a felelet. A misnának módszerénél fogva nyugodt, száraz modora még következő országot számába megyen azzal a göröngyös, zeg-zúgos dűlőutal szemben, mely a gemára szövevényes dialógusában untalan megbotlanunk készletet. *Egy* szóval néha az fejeztetik ki, a mit modern nyelven tíznél kevesebbel alig lehetne visszaadni. Gyakran, ha egyikét azon, a talmud minden lapján számtalanszor olvasható szóknak vagy kifejezéseknek már felismerni véltük, mivel már többször találkoztunk vele, egyszerre azon vesszük magunkat észre, hogy a jelen összefüggésben nem ad értelmet. Ez onnan van, hogy az ilyen szók és kifejezések tizféle oly értelemben is használtatnak, melyekről eddig fogalmunk sem volt s melyeket nem is lehet megtanulni, csak kitalálni.

Végül utalunk a talmud *módszerére s gondolatmenetére*, mint tanulmányozásának egyik legfőbb nehézségére. Ha keletiesnek ne-

¹⁾ A gemarák nyelvének helyét a többi aram nyelvek körében illetőleg l. ily czimű értekezésemet: „A gyökbeli hangok interdialektikus változásai az aram nyelvekben. Adalék a sémi nyelvek összehasonlító hangtanához“. [Budapest, 1889.] Bevezetés.

²⁾ Ez átvétel fonetikai szabályai eddigelé még nincsenek megállapítva.

veznök, keveset mondanánk; a bizarr jelzés megfelelőbb volna, ha nem tüntetné föl túlságosan kedvezőtlen színben. Tény csak az, hogy előző, avatott kéz vezetése melletti szorgalmas gyakorlat nélkül soha meg nem érthető. Mert bár lényegében szilárd s egyenes, alakilag mégis olyannyira ugrádozónak tetszik, hogy nem látjuk be, hogyan fog két gondolat közötti ürt áthidalni. A modern tudósnak, a módszer szimmetriájához szokott bűvárnak kétségbe kell esnie, midőn a talmud tengerébe merülve, egy gondolatlabirintbe érzi magát helyezve, melyben sehol sem mutatkozik útbaigazító mértföldjelző vagy egy-egy szűk kiút, melyen az értelem világossága derengene feléje. — Mit én tudom hányadik lapján vagyunk már a gemarának, mely pár sornyi misnához tartozik, s még mindig nem értjük az összefüggést a szöveg és „kommentárja“ között: az előbbiben válólevélről, az utóbbiban rabszolgáról van szó. Végre... végre... újra ott vagyunk, a honnan kiindultunk: most újra idéztetik a misna és ime, világosan kiemelkedik belőle a *tertium comparationis*... Most egy tisztán agádikus térre kövess, szíves olvasó. Itt még nagyobb lesz ámulásod. Egy szentírási versből indulunk ki, melyből többé-kevésbé sikerült exegézis útján szép erkölcsi mondást származtattunk le. Eddig rendben volna a dolog. De ime, közvetlenül erre valamely hathatós eszköztől tétetik említés, melynek segítségével lehessen magunkat megóvnunk a gonosz szellemek bántásától. De még ez sem elég. Mert reá egy víg adoma, majd rövid csillagászati diatribé, ismét egy tragikus végű elbeszélés, most metafizikai elmefuttatás s erre egy a nők dicséretét zengő dalrészlet következik! Mi az összekötő kapocs e sokféle tárgy és téma között? Csak a nagyon figyelmes olvasó fogja e kapesot észrevenni, mert hiányozni — arról biztosak lehetünk — semmi esetre sem fog. Vagy a szerző azonossága az, vagy a színhelyé (a hol t. i. az egész sorozat előadatott), vagy az időé, vagy a szentírási versé, melyből valamennyi levezettetett, vagy valamely lazább összefüggés létezik az eszmék között, vagy egyéb hasonló körülmény. Valóban az agádban geniális rendtelenséget tapasztalunk, a legszeretreméltóbb pongyolaságot, mely épen azért oly végtelenül vonzó, mivel csupa közvetlenség s semmi erőltettség, csupa eredeti színezés s semmi halvány utánzás, csupa eleven erő s semmi kóros gyengeség nincs benne.

Látnivaló, hogy az ilyen helyek, melyek épen nem ritkák a

talmudban, könnyen megtántoríthatják azt, ki vezető nélkül vállalkozik rá őket bejárni. De még számos külső, apróbb körülmény is megnehezíti a kezdő studiumát. Így először a számtalan *rövidítés*, melyek gyakran több különböző szó abbreviaturáját képezhetik. A sémi nyelvekben továbbá csakis a mássalhangzók jelölésére létező betűk, ott a hol — mint a talmudban — a magánhangzókat helyettesítő pontok és vonalak ki nem tételnek, az *olvasás* a gyakorlatlan kezdőre nézve szerfölött megnehezítették. A vokálisok pótlásául használt u. n. *matres lectionis* csak kevésbé könnyítnek a dolgon. Végre az *interpunkció* teljes hiányát hozzuk fel, mint a melynek akadályozó hatását a járatlanra hangsúlyozni feleslegesnek tartjuk.

Ime, ez a talmud irodalmi jellege. A ki már most ennek alapján pálczát akarna törni felette, az — kérjük — gondolja meg előbb, hogy a talmud eredetileg korántsem volt irodalmi műnek szánva. Nem egyéb az — s nem is akar egyéb lenni — mint százados iskolai diskussziók tárháza, melyek azon közvetlenséggel, de egyszersmind nyelvi s szerkezeti pongyolasággal is, melylyel lefolytak, a talmudban fel vannak jegyezve. Tudományos és erkölcsi értékét ez a körülmény, mint látni fogjuk, nem csökkentheti.

2. Tudományos értéke.

A talmud jelentősége a korabeli tudomány állásának és terjedelmének megismerését, de még azon szerepét illetőleg is, melynél fogva a tudományt a zsidóknál egyenesen inaugurálta, mind ebbeli jelentősége koránt sem lőn oly mértékben elismerve, a mint megérdemelte volna. Igaz, modern értelemben vett rendszeres tudományról (talán a jogit kivéve) a talmudban nem lehet szó, a mint hogy nem is lép fel tudományos munka igényeivel; de mint forrásmunka, mint az egykoru egyébnyelvű irodalom megbízható korrektívuma igen hasznos szolgálatot tesz a tudománynak.

Általában konstataálni kell, hogy a talmud szerepe a tudományban kettős: aktív és — még inkább — passzív, azaz nem annyira maga emelt egységes terv szerint kontemplált s befejezett tudományos épületet, mint inkább egyes faragott vagy faragatlan köveket szolgáltat a tudománynak, melyek épülete hézagainak betöltésére gyakran igen alkalmasak. Megállapítandó továbbá általánosságban,

hogy a raczionális tudományok a talmudban sokkal nagyobb mértékben vannak kifejlődve, mint az empirikus ismeretek. E tény magyarázata — úgy hisszük — elég egyszerű s magából a dolog természetéből folyó. Konkrét tudás személyes tapasztalatokon, elégséges elmunkálatokon, illetőleg megfelelő mesterséges eszközök alkalmazásán alapszik: a talmudbeli tudósoknak a külső viszonyok mostohaasága folytán egyik sem állott rendelkezésére. Ellenben a mindenemű külső körülménytől független s józan elmén, kritikai ítéleten és az igazság után való végtelen törekvésen alapuló szubjektív gondolkodás, az absztrakt megismerés ez első és főfeltétele, ama korban nehezen volt meg oly mértékben egyebütt, mint azoknál, kiknek épen a talmud lételét köszönhetjük.

Ehhez képest a *filozófia* s különösen a metafizika s ethika a talmudban a fejlődésnek igen jelentékeny fokát érte el, ¹⁾ bár legtöbb esetben naivnak látszó elbeszélésekből s banálisnak tetsző szentenciákból kellene rendszerét összeállítanunk, melyet megalkotni a talmudnak nem lehetett sem oka, sem czélja. Mindazonáltal érdekes és érdemes volna összehasonlítani a talmud filozófiáját Plato, Aristoteles s Plotinével, metafizikáját a parzizmuséval, ethikáját Spinoza, Leibniz és Kantéval. A *vallástudomány* tisztán a bibliából indul ki s olyan eredményeket mutat fel, melyekkel számolnia kell a modern theologusnak és exegetának is. A *jogtudomány* fejlődésének legalább oly magaslatán áll, mint a rómaiaknál; tekintve pedig a szimmetriát és módszert, a teljességet és hibátlanságot, de különösen a rajta mindvégig elömlő humánus szellemet, felülmulja a pandekták és digesták, az institucziók és Justinian törvényhozását egyaránt. A *historia* iránt általában legkevésbé van érzéke, történelem és legenda benne gyakran szövődik egymásba; ellenben ő maga kiapadhatatlan forrása mindennemű arkeológiai kutatásnak. Kora zsidóságának viszonyait majdnem kizárólag belőle ismerjük, de igen gyakran ad figyelemreméltó felvilágosításokat az egykorú idegen népeket illetőleg is. A *nyelvészetet* tekintve a talmud még csak felületesen átvizsgált bánya, melyből a nyelvtudomány nem remélt kincseket fog egyszer napvilágra hozni; maga azonban linguisztikai fejtegetésekbe rendszerint nem bocsátkozik. A *matematika* sem esik a talmud körén kívül, mint oly tu-

1) Befolyása leginkább alexandriai Philón látszik meg.

domány, melyre halákikus szempontból elég gyakran volt szüksége; de számműveletei általában igen kezdetlegesek.

Csekélyebb, de még sem megvetendő nyereség háramlik a talmudból az empirikus tudományokra. A *természettudományok* a maguk szakmaival, mint a szorosabban vett természetrajz és az asztronómia, az anthropológia és az orvostudomány, de az *ethno- és geografia* is jelentékeny töredékekkel vannak képviselve benne. E mellett tekintetbe veendő, hogy a talmud a legtöbb tudományszakot csak amúgy mellékesen műveli, főleg az agárában, ámbár némely szakot érdemlegesen is tárgyal, a mennyiben halákikus célra szüksége van rájuk.

Helyén való lesz itt ama *áltudományokról* is futólag megemlékeznünk, melyeknek buja tenyészéséről a talmudban csodákat szoktak beszélni. Pedig a ki ily célzattal akarna a talmud olvasásába merülni, várakozásában megeszalva érezné magát. A talmudban képviselve van ugyan a mágia, angelo- és demonológia, az astrológia s a többi transcendentális bohóságok, sőt szimpatétikus kúrákról is tétetik említés.¹⁾ Azonban egyrészt figyelembe veendő, hogy az ilyen részletek kizárólag csak az agárában fordulnak elő s ennél fogva vagy egyáltalában nem veendőik komolyan, vagy pedig átvitt értelemben s erkölcsi tanulság céljából hozatnak fel, a mi mellett még megjegyzendő, hogy a talmud mindezen eredetileg a parzizmusból átvett képzeteket a monotheisztikus eszméhez alkalmazza. Másfelől miért mérjük más mértékkel a talmudnak, mint minden egyéb irodalmi műnek? Ha a zoroasztrizmus, a kereszténység és az iszlám ősirodalmában — hogy a görögökről és rómaiakról ne szóljunk — az ilyen jelenségekkel szemben azt hangoztatjuk, hogy *quandoque bonus dormitat Homerus*, miért csodálkozunk azon, ha a talmudban, a hol annyi a szinarany, nem hiányzik a salak sem?

Végül a talmud *költészetéről* is kell ez összefüggésben megemlékeznünk. A mennyiben az agáráról már szólottunk, a talmud költészetét is jellemeztük; hiszen az agáda jórészt nem több — vagy mondjuk inkább: nem kevesebb — mint tiszta poézis, mely arany szálaival át- meg átszövi a talmud egész rengetegét, nem ritkán teljesen váratlanul akasztva meg a tárgy és gondolat folytonosságát.

¹⁾ L. Brecher, Das Transcendentale etc. im Talmud (Bécs, 1850), kül. 187. és k. II.

„Képzeljük — ugymond az agáda egyik legmézesb szavu s legragyogóbb tollu ismertetője ¹⁾ — képzeljük valamely középkori theológus vagy akár modern „tudósnak“ lelke rémülését, midőn valamely — geometriai, botanikai, pénzügyi vagy egyéb — tudományos vita kanyarulatait követvén a talmud lapjain — a milyenek a szombaton megtehető úttávolság, a vetések, a tizedek és járulékok megállapítása körül fordulnak elő — hirtelen meginogni érzi a talajt lábai alatt. A hangos szóváltás elgyengül, az iskolaépület ajtai és falai eltűnnek szemei elől s helyükön feltűnik a büszke Róma, az „urbs et orbis“, millióhangu életével. Vagy láthatókká lesznek a virágzó szőlőkertek ama másik „dombok városa“, maga az „aranyos Jeruzsálem“ körül, a mint fehérhús szűzek ábrándozva járnak-kelnek bennük. Hallhatókká lesznek dalaik, körtánczuk ritmusa majd emelkedőben, majd esőben: a félelmetes „engesztelés napja“ maga az, melyet „Sárou rózsái“ — mily költői ellentét! — örömnapul választottak, hogy a hullámzó virágos réteken s a szőlővel beültetett lejtőkön enyelegve futkározzanak. Vagy a forradalmi kürt harsog fel élesen és bántóan a bonyolódott vita közepette és Belzacar, a kinek rémes lakomájáról szóló elbeszélés borzadályt keltő részletekkel toldatik meg, kénytelen a véres Nero gyanánt szolgálui; vagy Nabukodonozor, a babiloni zsarnok, illetetik seregével együtt hangos szitokkal — valamely külsőleg igen távoleső törvényezikk tárgyalása alkalmából; míg a beavatottnak Titus, eme végre explodált „emberiség gyönyörűsége“ helyett áll . . .“

Még csak azt említjük meg, hogy a talmudikus költészet — a mi alakját illeti — nem ismeri az u. n. kötött beszédformát, melyet nála a gondolat ritmusa pótol. Fajait illetőleg a legnagyobb változottságot mutatja. *Heine* igaz költői intuícióval festette le azt a gyönyörű virágos kertet, melyet benépesítenek

„ . . . szépséges ősi regék,
 Angyalmesék és legendák,
 Csendes martir históriák,
 Ünnepdalok, bölcs mondások,

¹⁾ Litterary Remains of the late *Em. Deutsch*, London 1874, p. 45. (Kiadta viscountess Strangford, l. Jewish Chronicle 1887. ápr. 1.)

Hiperbolák, igen furesák,
 S mégis minden hitben erős,
 Hittől láng'ló — oh mint fénylik,
 Bugyog s fakad szertelenül . . .⁴

A talmudikus tudomány fejezetével itt végezzünk; részletekbe már azért sem bocsátkozunk, mivel a legtöbb szakmában amúgy sincs saját ítéletünk. Általánosságban azonban kockáztathatjuk talán azt a véleményt, hogy valamint bajosan találta el az igazat Halévi Jehuda, a hirneves költő és filozófus, midőn azt állítja, hogy a talmudban foglaltatnak oly ismeretek is, melyeket Aristotelesnél és Galenusnál hiába keresünk, úgy még sokkal kevésbé megokoltak az olyféle nézetek — ilyenek a középkorban és napjainkban elég sűrűn merültek fel — mintha a talmudikus tudomány eredményei épenséggel hasznavehetetlenek, mert megbizhatatlanok volnának. Az igazság, mint egyebütt, úgy itt is alkalmasint a középúton lesz föltalálható. Mert míg pl. — hogy a természettudományokból vegyünk példát — kétségtelen, mert ki van mutatva, hogy a talmudtudósok meglehetősen pontossággal ismerték az állati szervezetet, addig másrészt olyan „tudományos“ tételekre is akadunk a talmudban, mint a milyen pl. az, hogy — az oroszán fél a kakas kukorékolásától. Igen ám, de ez esetben összevág a talmud Pliniusszal s az ókor többi természettudósaival — s ki vonná kétségbe az ő tudományos komolyságukat? — a kik ugyanezt vagy még különbeket is állítanak; v. ö. például a Pliniusnál található, tüzet okádó *szalamandert*, melynek persze méltó pendantja a talmudban említett *sámir* nevű csodaállat, mely köveket képes megrepszteni. Itt is, ott is tehát ítéletünknek analógnak kell lennie: a mixtum compositumból, melyet egyrészt a talmud, másrészt a többi ókori tudomány elénk ad, választjuk ki a hasznavehetőt s dobjuk félre, a mi nem az.

Vége csak utalunk arra a kérdésre, mely a talmud és a korabeli egyéb tudomány egymástól való függésének és egymásra gyakorolt kölcsönös befolyásának megállapítását tűzi ki feladatául. Az idevágó, eddig még koránt sem befejezett vizsgálódásokból nagyjában az tűnik ki, hogy a szóban forgó két tudományos kör általában a reciprocitás viszonyában áll egymáshoz.

3. Erkölcsi jelentősége.

A világirodalom kevés, talán egy oly művet sem produkált, mely abbéli jelentőségre, hogy egy nép vallásos, szellemi és erkölcsi fejlődésének egyedül jelölte ki útját mindenkorra, a talmuddal veteledhetnek. Valóban, a talmud erkölcsi értéke a zsidóságra, de közvetve az egész emberiségre is megbecsülhetetlen. Jóllehet a *maga egészében* soha sem volt és a zsidók által nem is tekintetett kötelező erejű törvénykönyvnek¹⁾, mégis tagadhatatlan tény az, hogy a még ellenfeleik által is elismert jeles faji és egyéni tulajdonságok, melyek a zsidókat kitüntetik, mind-mind a talmudból folynak, rajta alapulnak s vele elesnének. Ez oly igazság, melynek rég kellett volna már a köztudatba átmennie, de a mely ellenkezőleg tagadásba vétetik azok által, kik a talmudot az ördög művének szeretik elhíresztelni s belőle folyólag egész rakás faji hibát és bűnt imputálnak a zsidóknak. Ezekkel szemben két dolgot kívánunk hangsúlyozni. Az egyik az, hogy ha vannak is a zsidóknak philogenétikus gyöngéik, azok nem a talmud befolyására vezetendők vissza, a mint hogy egyáltalán *nem igaz*, mintha a talmud ártalmas tanokat tartalmazna.²⁾ A másik

1) Ennek hangsúlyozását különösen fontosnak tartjuk amaz elszórt s a zsidóknak gyakran szemére hányt helyekkel szemben, a hol a talmud a modern felfogástól eltérő vagy ma már egyáltalán tárgyaltan rendelkezéseket és tanokat tartalmaz, melyek kizárólag az egykori pogányokra vonatkoznak. Egyébként a talmud már csak azért sem lehetett soha törvénykönyv, mivel a diskusszió csak a legkritikább esetekben döntetik el benne; a jogérvényes szabályok csak kombináció útján vonattak le belőle s az így nyert legifjabb kompendium (a sokat emlegetett *Sulhan Áruk*, szerzője *Caro József* a 15. sz. vége felé) bir ma a zsidókra egyedül kötelező erővel. Az egész kérdésben kitűnően tájékoztat *D. Hoffmann*, *Der Schulchan Aruch u. die Rabbinen über des Verhältniss der Juden zu Andersgläubigen* (Berlín 1885) című maradandó becsű műve, melyre az érdeklődők figyelmét különösen felhívjuk.

2) Egyik úton-útfélen hangoztatott vád a talmud ellen az, hogy a munkának ellensége. Ezzel szemben utalunk a személyenyekre, a hol egy rakás idézetet állítottunk össze, melyekből ez állítás ellenkezője minden kétséget kizárólag tűnik ki. De a vád már azért is abszurdum, mert maguk a tudósok, a kiknek szellemi műve a talmud, túlnyomóan kezük munkája után éltek. Számos példát állított össze különösen *Delitzsch*, *Handwerkerleben zur Zeit Jesu* 75. s 76. l.

megfontolandó pont pedig az, hogy ha helyben hagyjuk amaz álfilozófusok okoskodását, úgy az a kereszténységre is nem kisebb árnyat vet, mint a zsidóságra. Mert tekintetbe véve azt, hogy a talmud minden szálával a szentírás talajában gyökerezik, melyet pedig a kereszténység is kanonizált; — tekintve továbbá, hogy úgy a görög, mint a szír¹⁾ egyházatyák, a kik a keresztény világnézetet megalapították, a talmud által fölöttébb befolyásoltanak; ²⁾ — tovább tekintve, hogy a keresztény vallás keletkezése a „szóbeli“, tehát a talmudikus tan virágzásának fénykorába esik; — tekintve végül — s ez az, mit legelőször kellett volna emlitenünk — a szembetűnő hasonlatosságot, mely a talmud és az evangéliom dogmatizmusa és ethikája között kimutathatólag fennáll (csak oly speczifikusan krisztológus szavakra emlékeztetünk, mint *feltámadás, megváltás, az isten országa, fiuisten, szentlélek*, s azon számtalan erkölcsi tételre, melyek az ajkak imádása helyett a szív imádását sürgetik, a praktikus erkölcsiséget az áldozatok rovására dícsőítik s nem a törvény szavára, hanem szellemére fektetik a főszlyt s melyek mind valamennyien a talmudban és az evangéliumokban egyaránt untalanul hangoztattatnak): — mindezeket tekintetbe véve, voltaképen a kereszténység is talmudikus alapon áll! Tagadhatatlan persze, hogy a kereszténység ezen alapon más színekből lön megalkotva, mint a zsidóság. Hogy csak egyet említsünk, ismert tény, hogy az ősmiszteriumból eredőleg misztikus felfogás és bizonyos borongó fájdalomérzet vonul el a keresztény világnézetlen — legalább a középkorra nézve ki venné ezt tagadásba? — melyet a zsidóságban hiába keresünk.

Sőt épen! Daczára az ezerszeres mártíromságnak, melyet a zsidóság az idők folyamán átszenvedett — vagy talán épen ebből kifolyólag — a zsidó felfogás bizonyos eszmék (mint pl. a halhatat-

¹⁾ A szír egyházi írók függése a talmudtól még nem volt kellőleg hangsúlyozva, de bizton állíthatjuk, hogy a talmud befolyása rajtuk — ha lehetséges — még világosabban észlelhető, mint a görög egyházatyákon.

²⁾ Különösen a szentírás allegorikus magyarázata itt és ott majdnem azonos irányban mozog. — Helyénvalónak látjuk itt arra is figyelmeztetni, hogy a talmudból számtalan monda és szentenczia ment át Európa és a Kelet irodalmába, mely tényt csak újabban kezdték behatóbban vizsgálni. L. rövidség okéért Gudemann, Grünbaum, Gaster, Gelbhaus, Kohut és mások e nemű dolgozatait.

lanság) behatása alatt, melyekkel a talmud gazdagította lelkünk kincsesházát, még a bibliának világnézetét is, mely ez eszmék nélkül szétfolyt, zavaros s rideg volna, derültebb, tisztább s határozottabb színben tüntette fel, reáutalván e képzetekre mint már a szentírásban meglevőkre. A talmud még sok más tekintetben is tovább fejlesztette a bibliai zsidóságot, de dedukcióiban — és épen ebben áll módszerének életrealitása — a premisszákat mindig a szentírásból vette, megóva így a zsidó felfogás történelmi és logikai folytonosságát, a miért viszont a talmudikus zsidóság egyedül — s teljes joggal — mondható a bibliai egyenes folytatásának. Ez a történelmi igazság egyébként pszichológiai szempontból is bizonyítható azon egyszerű tény által, hogy a talmud korabeli zsidóság a szentírásban s a szentírással ugyszólván élt és halt, hogy gondolkodásának és érzésének az képezte kizárólagos tárgyát, hogy az volt belső s külső élete minden fázisának közép- és góczpontja.

Egyébiránt már maga az a körülmény, hogy a talmud egy kerek évezred szellemi munkáját képviseli, melyet nem egyes emberek, de úgyszólván a nép a maga összességében teremtett s melybe bele fektette összes ismereteit s érzelmeit, egy szóval egész lelkét, — ez a körülmény már magában is megadja a talmudnak az őt megillető jelentőséget. E jelentőséget pedig csak növelheti az a tény, hogy a talmud egy másik évezreden által egyedül képezte a zsidóságnak szellemi táplálékát — s bezzeg nem éhezett mellette! — hogy a mit az idők folyamán a zsidók alkottak, a talmudból kiindult impulzus folytán teremtették, mert a talmud nyitott szellemüknek messze terjedő perspektívát, míg testük rablánczokban sinlődött a ghetto szűk falai között. A későbbi zsidó irodalmat jellemző tulajdonságok jórészt a talmudból veszik eredetüket, mely közös zászlaja lévén a föld minden részébe elszéledt tábornak, szellemi fejlődése egységességét is megóvta. Hosszú, hosszú ideig a talmud világitásában láttak a zsidók mindent: életet s halált, tudományt és költészetet, a multat és a jelent, a talmud szemüvegén át nézték magát a szentírást is. Ez onnan eredt, hogy egészen a mult század végeig a talmud képezte minden rendű és rangú zsidó tanulmányainak fő-, sőt gyakran kizárólagos tárgyát. A gyermeket már zsenge korában avatták e studiumba, a ki ifjúvá serdülvén fel, ambíciózus törekvésének alfáját s ómegáját abban látta, hogy majdan minél nagyobb

könnyűséggel tudjon a talmud saját szerű világában eligazodni, mert hírnévre csak e tudomány terén tehetett szert. Hajdanában a zsidók között nem tartozott a ritkaságok közé, hogy valaki elejétől végig könyv nélkül s szóról-szóra tudta a talmud 12 kötetóriását, esetleg két főkommentárjával ¹⁾ együtt; az egészen járatlanok pedig bizonyára fehér holló számába mentek. Manapság ennek épen megfordítottja áll s mégis — csodálatos, de való — a zsidók ma nem kevesebb támadásnak vannak kitéve a talmud miatt, melyet nagy részük csak nevééről ismer, mint akkor, midőn benne éltek s érte haltak.

A talmud elleni vádak eredete igen régi; de nagyon természetes, hogy mivel régiek, azért még nem egyuttal igazak is. Ha mindama rosszakaratú ráfogásnak, melyekkel a talmudot illették, csak a legesekélyebb alapja is volna, úgy — tekintve a hosszú időt, mely e mindig önmagát ismétlő vádaskodás bizonyítására rendelkezésre állott — a talmud ügye már rég veszve volna. De a rágalmaknak *nincs* alapjuk. A ki nem ismeri vagy a ki rosszakarattal van eltelve, az rágalmazhatja ugyan a talmudot és vádolhatja erkölsetelenséggel, kereszténygyűlölettel s több effélével, de meg nem győzheti a józanul s elfogulatlanul gondolkodót, a ki saját szemével győződhetik meg az ellenkezőről. Különb is hogyan gyűlölné a talmud a keresztényeket — hogy csak ez egy példát hozzuk fel — holott nemcsak hogy sértő módon, de *egyáltalán nem említi őket*, a mint hogy nem is említheti, mivel a talmud akkor, midőn az egyház különvált a zsinagógától, már befejezett egész volt. A napban is vannak foltok, a talmudban is akadunk ellenséges indulatu rendelkezésekre a más vallásuakkal szemben: de e rendelkezések *egyedül s kizárólag az egykorú pogányok, rómaiak és perzák ellen irányulnak*, a kik a zsidóságnak hóhérai voltak s kiknek irányában a keresztény egyházatyák sem viseltetnek barátságosabb érzelmekkel.

ÉNYEDI MÁTYÁS DR.

¹⁾ Ezek *Rási* (rövidítése e névnek: Rabbi Salamon Jiczháki, élt a 12. században) és *Toszaft* (a. m. *toldalékok*, t. i. Rási kommentárjához, 12. s 13. századbeli rabbiktól) néven ismeretesek.

Néhány népies tréfánk rokonsága.

I. Lollius és Theodericus.

A „Magyar Nyelvőr“ XVIII. k. 524. lapján a következő tréfás párbeszéd van közölve Tápió-Szeléről: „Szervusz pajtás! — Nem szervusz biz az pajtás! — Mé pajtás? — Mert megházasottam pajtás! — Az jó pajtás! — Nem jó biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert vén dögöt vettem el pajtás! — Az baj pajtás! — Nem baj biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert háza van pajtás! — Az jó pajtás! — Nem jó biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert leégett a háza pajtás! — Az baj pajtás! — Nem baj biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert a vén dög is bele égett pajtás! — Az mán jó pajtás!“ — Ugyane dialogusnak csekély eltéréseket mutató változata van meg a *Nyelvőr* V. k. 46. lapján (Szentésről) s egy harmadikat itt Brassóban hallottam. Ez utóbbinak kezdete: „Szervusz bruder! — Nem vagyok én bruder! — Mért? — Megházasodtam. — Az már jó! — Nem is olyan jó! — stb.“

Párbeszédünk legrégibb, latin nyelvű variansa a XV. századból mutatható ki. *Bolte J.* fedezte föl a British Muzeum egy kéziratában s tette közzé a „Vierteljahrsschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance“ I. k. 484—485. lapjain, egyttal rámutatva, hogy e feljegyzés nem egyéb, mint plautusi fordulatokkal czifrázott fordítása egy — a németeknél maig fennmaradt — népies tréfának. A párbeszéd szereplői *Lollius* és *Theodericus* s eleje nagyjában megfelel a fent közölt magyar tréfának. Lollius kezdi: „Salve consors. — Haud tibi sodalis sum in posterum. — Quamobrem? — Quia uxorem duxi. — Bene quidem actum est. — Haud tam bene ut existimas. — Qua de re? — Ea enim presbyter potitus est. — Est id hercle malum. — Neque ut reris tam malum est. — Quo pacto igitur? — Quia novas edes condidit. — Hoc etiam perbonum est.

— Minus autem quam arbitraris fecundum est. — Quare? — Nam incendio domus periit. — Per pol malum idest. — stb.“

Innen kezdve aztán a latin dialogus a magyartól eltérő csapáson halad. A leégett ház helyére Th. kertet ültet; zöldségét leeszik a disznók; nem baj, meghíznak; elviszi őket a farkas; ezt megfogja s hőréből bundát csináltat; ezt ellopja a tolvaj; a tolvajt megfogják s felakasztják. Az egészet egy durva tréfa fejezi be, mely korán sem pótolja a magyar s egyéb népies változatok csattanós végpont-jét.

Ugyancsak *Bolte s Köhler R.* kutatásainak köszönhetjük a további paralellákat, melyeket előbbi tett közzé a „Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte“ új folyamának I. kötetében a 375 s köv. l., majd ugyane folyóirat IV. k. 103—105 és 226—227 ll.

Ki van mutatva e közleményekben 4 német, egy-egy norvég, dán, holland és 2 francia változat. Ránk nézve legérdekesebb az *Ashjörnsen*, *Norske Folke-Eventyr*. Ny Samling. 58. lapjáról közölt adalék, melyben a párbeszéd egyes fordulatai majdnem teljesen megfelelnek a tápió-szelei variáns mozzanatainak. A róka találkozik a vigan ugrándozó nyúllal, ki elbeszéli neki, hogy megházasodott. „Az már jó“, mondja a róka. „Dehogy jó“, feleli a nyúl „a feleségem valóságos sárkány.“ — Az már baj. — Mégsem olyan nagy baj, mert háza volt s én gazdag lettem. — Az már jó. — Nem épen jó, mert a ház leégett s benne égett mindenem. — Ez már igazán baj. — Mégsem oly szerfölött nagy baj, mert az asszony is benn' égett.“

II. Jakab.

Elkűtte jaz ur Jakabot,
Hogy arassa le a zabot;
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem gyűtt haza.

Elkűtte jaz ur a botot,
Hogy verje meg Jakabot;
A bot nem verte meg Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem gyűtt haza.

Elkűtte jaz ur a tüzet,
Hogy égesse meg a botot;
Tűz nem ígette meg a botot stb.

Elkűtte jaz ur a vizet,
Hogy ojtaná el a tüzet;
A víz nem ojtotta el a tüzet stb.

Elkűtte jaz ur a bikát,
Hogy igya meg a vizet;
Bika nem itta meg a vizet stb.

Elment az ur akkor maga,
Velement a mészárosa;
A mészáros levágja a bikát,
A bika megitta a vizet stb.
Jakab elgyűtt haza.

(P. Forná.)

Tréfás népdalok Székely Sándor gyűjteményéből. 105. l.

Ez igénytelen kis „lánczvers“ számtalan társával egyetemben a népköltés legrégibb s legjobb elterjedt termékei közé tartozik. Töméntelen variánsát találjuk hazánk határain kívül a német, norvég, dán, angol, skót, flamand és holland népköltészetben; a francia-, provençal-, olasz-, spanyol- és portugálban; a lithvánok- és oroszoknál; továbbá a görögök, indek és cigányok népköltészetében s végül a siamiak-, kabylok- s hottentotoknál, mint erről bárki meggyőződhetik, ha átnézi azt az egész tekintélyes kis irodalmat, mely e versecske körül keletkezett. Legfontosabb e tárgygyal foglalkozó munkálatok a következők: *Hallivcl. The nursery rhymes of England.* 2. 1843. 219—224. ll. — *Rochholz. Alemanisches Kinderlied u. Kinderspiel aus der Schweiz.* 1857. 149. s köv. ll. — *Stöber. Elsässsisches Volksbüchlein.* 2. 1859. I. 129. s köv. és 193. ll. — *Köhler R. a „Germania“* V. k. 463. s köv. ll. — *Paris G. a „Romania“* I. k. 107. és 218. s köv. ll. — *Cosquin. Contes populaires de Lorraine.* 2. 1886. II. k. 32. s köv. ll. — Végül legújabban több czikk a „Revue des traditions populaires“-ben; nevezetesen V. k. (1890.) 9. sz. VI. k. (1891.) 2. 6. 8. sz. E dolgozatok adatait legyen szabad részemről még a következőkkel kiegészíteni: *Veckenstedt. Die Mythen, Sagen u. Legenden der Zamaiten.* II. 170 l. — *Bladé. Contes populaires de la Gascogne.* III. 243. l. — *Wlislöcky, a „Zschr. f. vergl. Litt.-gesch.“* N. F. I. 357. l.

Versikénk magyar változatai közül a külföld eddig csak a *Gaal Gy.* meséinek *Stier*-féle német kiadásában (1857.) 20. sz. alatt előforduló variánsról vett tudomást; (Gaal magyar kiadásába nincs felvéve) pedig ezen a fönebb közlöttön kívül találkozunk még több — úgy verses, mint prózai — változattal is. Magam még a következőket ismerem: *Erdélyi. Népdalok és mondák.* III. 151. l. — *Arany L. Eredeti népmesék.* 305. l. — *Pintér S. A palóczookról.* 46. l. — *Kálmány. Szeged népe.* I. 151. l. — *Magyar Nyelvőr.* XIV. 424. l. — (Domokos, Szolnok-Doboka m.) — Saját följegyzésem *Kézdi-Vásárhelyről*, mely a nyelvi sajátságokat leszámítva megegyezik Arany L. variánsával.

Egy átmeneti forma van *Kálmány i.* művében. III. 169. l. — Romlottabb változatok: *Magyar Nyelvőr.* XVIII. 474. l. — *Székely S. i. m.* 105. l., melyet átvett *Dr. Kiss Áron* is magyar gyermekjáték-gyűjteményébe (39. l.) s ugyane gyűjteményben (39. l. 14. sz.

alatt) két hasonló változat. — Végül egy bizonyyára szintén népies változaton alapuló irodalmi feldolgozása themánknak *Pósa L.*-től „Az én újságom“ czimű gyermeklap II. évfolyamának 46. számában.

Ha mesécskénk összes — úgy hazai, mint külföldi — változatain végig nézünk, kiindulásuk pontját tekintve, 2 nagy osztályba oszthatjuk őket.

I. *Egy személy tagadja meg annak végrehajlását, amire felszólítják.* — Ez osztályban a variánsok nagy számánál fogva külön csoportot képeznek azok, melyekben a kiküldött egyén neve *Jakab*, kinek vagy körtét kell ráznia, vagy zabot aratnia. Ide tartozik a német változatok legnagyobb része s közöttük legrégebb német feljegyzése is meséknek, a XVIII. század első felében nyomtatott „*Neu vermehrtes Berg-Lieder-Büchlein*“ cz. gyűjteményben. (L. *Köhler* i. h.) — A magyar variánsok egy része szintén ide tartozik; nevezetesen a fönnebb közöltön kívül a *Gaal*-, *Stier*-, *Pintér*- és *Pósa*-féle változatok, melyek minden valószínűség szerint valamennyien a németből kerültek hozzánk. Közösségüket mutatja — a „*Jakab*“ néven kívül — a legtöbb ide tartozó versike hasonló alkata s refrainje is.

Magyar:

Eő kütte az úr Jakobot, hogy arassa lé a zabot,
Jakab nem aratta lé a zabot, *haza sé gyött.*

Pintér, i. h.

Német:

De Haer de schickte den Jahen út, he soll den Hawer meien,
de Jahen meit den Hawer nich *un kümt auk nich te Hüse.*

Köhler, i. h.

s hogy a kölcsönnevők valószínűleg mi vagyunk, erre nézve — legelőbb a *Székelynél* P. Fornáról közölt varianst illetőleg — erősségül szolgálhat az ugyanott (25. l.) szintén P. Fornáról közölt következő dalocska:

Hun vótá tennap?	Mit csinátá jottan?
Vo kesztán tevéz?	Prunksiámi prakt!
A kertbe vótam,	Virágot szettem,
Karten bik nek néz.	Ó máj liber sacc!

A többire nézve meg útba igazíthat az épen nem magyaros ízű „*Jakab*“ név maga is.

Az e csoportba foglalt meséken kívül találkozunk még egyegyvel, melyben szintén valamely személy nem akar engedni a hozzá

intézett felszólításnak; e mesék azonban különféle népeknél fordulnak elő s egyikre nézve sem tyikusak. Így egy ide tartozó siciliai mesében *Pitrè*-nél (Fiabe, novelle et racconti pop. sic. 131. sz.) egy Pittida nevű kis leány nem akarja a házat kisépíteni, egy másik olasz mesében Micco nem akar macaroni-t enni (*Monnier* M. Les contes pop. en Italie. 89. l.); egy francia változatban a leány, egy másikban a leány és anyja nem akarnak a szőlőből haza menni (*Bladé* i. m. 243. s 246. ll.), *Cosquin* XXXV. meséjében meg az ep-résző Poutint nem tudja Poutot haza csalni; egy holland változatban Tennisje nem akar iskolába menni, *Rev des trad. pop.* V. 9.), egy másikban Knuist nem akar otthon maradni (*u. o.* VI. 6.), egy harmadikban Seiken nem akar az erdőből haza menni (*u. o.* VI. 6.); *Rivière* egy kabyl meséjében a kis gyermek ebédelni nem akar (137. l.), míg egy ind mesében (*Cosquin* i. m. 39. l.) az ács nem akar segítségére menni egy kis madárnak s ebből fejlődik ki az események rythmikus láncolata. — De ideje lesz áttérnünk mesénk második osztályára.

II. *Állatok v. ritkábban növények tagadják meg annak véghezvitelét, amire felszólítatnak.* — Nagyon elterjedt forma. Typikus az ide tartozó francia versikékre nézve, melyekben egy kecske a renitens elem s melyek „Chanson de Bricou“ vagy „Biquette“ néven Franciaország-szerte ismeretesek. Ime egy ily általánosan elterjedt Biquette-nóta kezdete, illetőleg refrain-je:

„Ah! ah! ah! tu sortiras,
Biquette, biquette,
Ah! ah! ah! tu sortiras
De ces choux-la.“

(*Rev. des trad. pop.* V, 9.)

Külömben kecske a casus belli egyebütt is (egy-egy olasz, német, norvég s orosz változatban). Előfordul azután többször *disznó*, mint a cselekvés megindítója; így, hogy csak egy példát hozzak fel, *Halliwell* i. művének „An old woman was sweeping her house“ című meséjében a vén asszony szobáját söpörve, egy tallért talál, melyen disznót vesz a vásárban; hazajövet azután a disznónak egy sorompót kellene átugrania, de nem akarja — s kész a veszedelem. Találkozunk továbbá a cselekvény-sorozat kezdetén *farkassal, borjúval, csirkével* s ami különösen érdekessé teszi e csoportbeli magyar vál-

tozatainkat — mert e tekintetben páratlanul állanak — egy nővénynyel is, a *kóróval*, mely nem akarja ringatni a kis madarat.

„Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy kis madár. Ez a kis madár egyszer nagyon megúnta magát, rászállt egy kóróra:

— Kis kóró, ringass engemet!

— Nem ringatom biz én senki kis madarát! — kezdi bájos gyermeketeggel *Arany L.* gyűjteményének főnnebb említett meséje, elmondva aztán, hogy megy a bosszúsomjas kis madár a kecskéhez, de

kecske nem ment kóró rágni, majd
farkas sem ment kecske enni,
falu nem ment farkas kergetni,
tűz nem ment falu égetni,
víz nem ment tüzet oltani,
bika nem ment vizet inni,
furkó nem ment bika ütni,
féreg nem ment furkót furni,
de szalad a kakas, kapja a férget,

szalad a féreg, fúrja a furkót stb., végül szalad a kecske, rágja a kórót, a kóró bezzeg ringatta a kis madarat. — Ennek változata a *Nyelvőről* fennebb idézett *domokosi* mese is. Keletkezését úgy lehet magyaráznunk, hogy népünk képzelme activ szerepet juttatott a kecske táplálékának is, mely pl. a francia változatokban is előfordul, (ezekben *káposzta*), de nem külön szereplő tagja a mese lánczolatossá cselekvényének.

Paris G. említett értekezésében az előtte ismeretes variánsok alapján mesénket illetőleg arra a megállapodásra jutott, hogy az eredeti mesében, mely a nagyszámú rajt bocsjította magából, legalább is a következő 8 személynek kellett szerepelnie: *kecske, farkas, kutya, bot, tűz, víz, bika, mészáros*, mely személyek úgy vannak lánczba fűzve, hogy minden előzőre leginkább megszokott ellensége következik, de nem akarja őt bántani, míg végre egy hatalmasabb lény, engedve a hozzáintézett felszólításnak, az utolsót cselekvésre bírja s így megszünteti a többinek ellenállását is. E hatalmasabb lény lehet a *bíró* (Gaal-Stiernél), *katona, vad ember, hóhér, doktor, pap, halál, ördög, Szt. Mihály* v. maga az *Úr*.

Magyar szövegeink vizsgálata szintén igazolja *Paris* ez eredményét. „A kóró és kis madár“ meséjében a kutya kivételével ott

van az egész sorozat a *kecskétől* a *mészárosig*, csakhogy ennek szerepét a bikával szemben a *járom* v. *farkó* vállalta el, míg a *bot* helyét — ismét a magyar variánsok jellemző vonásaként — a *fabu* pótolja. Szintén megkapjuk e sorozatot a *farkas* kivételével, ha *Jakab*-nótáinkat tekintjük, nem külön-külön, hanem egymás mellett, egymást kiegészítve. A *farkas* elmaradtát e nótákban eléggé magyarázza az a körülmény, hogy a *kecske* szerepét bennük *Jakab* vállalta el s erre aztán *farkast* uszítani nem lett volna elég természetes. — Említsük még fel, hogy *Pósa* variánsában a *bikát* *kis malacz* s a *mészároost* *vaskalap* váltja fel:

„Küldi a gazda a vaskalapot,
Hogy borítsa be a kis malaczt“ stb.

Ismét kizárólagos magyar vonás s pedig a kedvesebbjéből való.

Mesénknek 8 tagú ősi typusa idők foltán természetesen nem csak ily kisebbszerű változásoknak volt alávetve, mint az épp tárgyalt folyamán láttuk; a kopással szemben, mely a fejlődés egyik processusa, igen gyakran találkozunk különféle bővülésekkel is. Mindenek előtt a mese elején, hol sokszor egész *kis* prologja fejlődik ki a már ismeretes cselekvény-lánczolatnak. Így pl. a fenn említett siami változatban:

„Öregapó és öreganyó egy nap babot meg sesam-magot ültettek s unokájukat bízták meg, hogy vigyázzon a vetésre. De ez nem ügyelt; jött a varjú s megevett hét szem meg hét véka babot és sesam-magot. Jött az öreganyó, megszidta; jött az öregapó, megverte (t. i. az unokát.).

Jer, jer, vadász bácsi! Vadász bácsi, szépen kérlek, segíts a varjura vadásznom; a varjú megette stb.

Mi közöm hozzá? Nem jöhetek; semmi gondom reá.

Jer, jer, egér néne! Egér néne szépen kérlek, segíts megrágnom vadász bácsi íjja hurját; vadász bácsi nem vadászik a varjúra stb.

Mi közöm hozzá? stb.

Jer, jer, kandur bácsi! Kandur bácsi szépen kérlek, segíts az egeret megharapnom; az egér nem rágja meg stb.

Mi közöm hozzá? stb.“

Csak itt lép fel azután a kutya s utána kevés változtatással az ismeretes sorozat.

Még gyakoribb eset, hogy a lánc vége bővül néhány taggal s pedig rendszeren a *kötél, egér s macska* megállapodott sorozatával, mely tökéletesen megfelel a siami mese *húrja, egere s kandúrjának*, csakhogy itt ez elemek elől tapadtak a mese-törzshöz. Így jelenik meg a *Sieken és Seiken*, meg a *Knuistról* szóló, már említett, hollandi mesék végén a *kötél*, hogy majdan megfojtsa a tehenet, az *egér*, hogy megrágja a kötelet s a *macska*, hogy megegye az egeret; szintígy *Bladé* i. m. III. k., továbbá *Micco* történetkéjében; s hasonlóan a „Kóro és kis madár“ cz. Arany-féle magyar mesében is; mert ennek *furkója*, melyet a *féreg* rág s *kakasa*, mely a férget eszi meg, teljes aequivalense a tárgyalt *kötél, egér s macska* sorozatnak. Valószínű, hogy eredetileg e mesében is egérről s macskáról volt szó s a *macskából* oly vidéken lett *kakas*, hol a *féreg* szó *egér* értelemben nem ismeretes.

Mesénk kialakulása azonban itt sem állapodott meg. A mesének árja, ha egyszer megeredt, költőnk szavaival élve, „valamint a patak, mennél messzebbre foly, annál inkább dagad“ s hőmpölygő hullámai innen is, onnan is gyarapszanak egy-egy idegen forrás vizével: így történt a mi mesénknel is

Alább bővebben lesz szó egy rokon menetű népmeséről, melyet úgy hazánkban, mint más népeknél, gyakran találunk egybeolvadva a Jakab történetével. (Ide tartozik a fenn említett második Kálmány-féle variáns is.) Általánosan ismeretes továbbá a *Pantschantantra* egy meséje (a francziáknál *La Fontaine*, nálunk *Greguss Á.* dolgozta fel „A patkány házassága“ czímen), melyben a nap a brahman a felhőhöz küldi, mint nálánál erősebbhez, a felhő a szélhez, ez a hegyhez s a hegy a patkányhoz. Ennek elemei külföldi variánsokban szintén többször találhatók mesénk törzséhez tapadva. Példaképen lássuk ama provençal változat kivonatát, mely a *Romania* I. 108—110. lapján van közölve. A folyó jége eltöri a hangya lábát s ekkor társa, a légy előbb a *jéghez*, majd a *nap-, felhő-, szél-, fal- s patkányhoz*, továbbá a *macska-, kutya-, bot-, tűz-, víz-, ökör-, ember- s végre a halálhoz* fordul. A contaminált két mese első tekintetre szétválasztható e változatban. Magyar variánsunk az e fajta vegyes formából nincsen, de van több magyar példánk arra a szélső elfajulására mesénknek, mikor annak egyes tagjai eredeti összefüggésükből kiszakítva, értelmetleneknek tetsző gyermekversikék, u. n.

„kiolvasó mondókák“ alkatrészeivé válnak, újabb tanulságot szolgáltatva arra nézve, hogy a hol felületes szemlélő népies hagyományainkban gyakran csak képtelen zagyvalékot lát, ott a figyelmes tekintet előtt az emberiség ősi képzelő erejének nem sejtett kincsei tárulnak fel. Mesénk e nemű kiágazásának példáját láthatjuk *Rochholz* i. m. 150. l. s a fenn romlottakúl jelzett magyar változatokban, melyek közül álljon itt a *Kiss Áron* gyűjteményének egyik mondókája: „Hol az Isten? — Lebukott a nagy fűbe. — Hol a nagy fű? Lefogta a nagy kasza. — Hol a nagy kasza? Kis kertre van akasztva. — Hol a kis kert? — *Elégette a nagy tűz.* — *Hol a nagy tűz?* — *Eloltotta a nagy víz.* — *Hol a nagy víz?* — *Felitta az ökörbika.* — Hol az ökörbika? *Lenese-borsó szántani: stb.*“

Mielőtt mesénktől megválnánk, még eredetének sokat bolygatótt kérdéséről kell megemlékeznünk. Már *Halliwell* figyelmeztetett azon hasonlóságra, mely a „the hause that Jack built“ czímű angol versike (mesénk egyik rokona) s a zsidó húsvéti énekek *Sepher Haggadah* néven ismert gyűjteményének egyik dala közt található. E gyűjtemény a zsidók Egyiptomból való szabadulására vonatkozó himnuszokat s történeteket foglal magában, melyeket a zsidók husvét két első ünnepének estéjén családi körben olvasnak s énekelnek. Említett dala a következőképen hangzik: (*Rosenberg J.* fordításában: „Elbeszélés az Izraeliták Egyiptombóli kivonulásáról. Bécs, 1887.)

„Egy gödit vett az én atyám két fillérért, egy gödit, egy gödit!
Eljött a macska, megette a gödit, melyet atyám vett két fillérért, egy
[gödit, egy gödit!
Eljött a kutya, megharapta a macskát, mert megette a gödit stb.
Eljött a pálcza, megverte a kutyát, mert megharapta a macskát stb.
Eljött a tűz, megégette a pálczát, mert megverte a kutyát stb.
Eljött a víz, eloltotta a tüzet, mert megégette a pálczát stb.
Eljött az ökör, megitta a vizet, mert eloltotta a tüzet stb.
Eljött a sakter, megvágta az ökröt, mert megitta a vizet stb.
Eljött a halálos angyal, megvágta a saktert, mert megvágta az ökröt stb.
Eljött az Uristen (eredetiben: a szent, ki áldott legyen) megvágta stb.

Mesénk s e dal között a hasonlóság csakugyan szembeötlő. Nem lehet tehát csudálni, hogy *Halliwell* nyomán jó darabig e dalt tartották mesénk forrásának azok, kik az utóbbival foglalkoztak. *Rochholz*, *Stöber* és *Köhler* idézett értekezéseikben mesénk e viszonyát a zsidó dalhoz kétségtelen ténynek tekintik s még újabb keletű mun-

kák is ezt az álláspontot foglalják el, mint pl. *Scheffler* „Die französische Volksdichtung u. Sage“ 1885-ben megjelent műve. Pedig e nézet ellen igen erős érvekkel lépett fel már 1872-ben *Paris G.* többször említett értekezésében. Először is fontolóra veszi, hogy sem a párisi *Bibl. Nat.* 11 Haggadah-kéziratában (a XIII. XIV. és XV. századból), sem az oxfordi bodleiana kézírataiban nincs benn a kecskenóta, sőt a nyomtatott kiadások közül is csak a XVI. sz. végéről valókban fordul elő, mely körülmény már magában valószínűvé teszi, hogy a kecskedal csak a XVI. sz. folyamán csatoltatott a Haggadah-hoz, még pedig már romlott formájában, mert a Haggadah kecskedalában már hiányzik mesénk egyik legfontosabb eleme, az egyes szereplő személyek ellenállása a hozzájuk intézett felszólítással szemben. A dolgnak úgy kellett történnie, hogy egy zsidó, hallván a különös versikét, annak allegorikus jelentőséget tulajdonított s elhagyva belőle, mi az ő szempontjából fölösleges volt, azt saját nemzete sorsának symbolikus kifejezésére alkalmazta. Eddig *Paris.* Hozzátehetjük, hogy ilyennemű magyarázatát adta a Haggadah-dal symbolikus jelentésének már 1727-ben *von der Hardt* prépost „De Haedo“ című értekezésében, úgy véelve, hogy a kecske az üldözött zsidó népet jelképezi, melynek elnyomói egész sorozatát kell elviselnie, míg végre az Ur tőlük megmenti.

A Haggadah-ból való származtatást *Paris* nyomán ma már elvetette a legtöbb kutató (pl. *Böckel*, *Cosquin*, *Basset*); de szerintem túlságosan fontosnak tüntették fel azt a körülményt, hogy a szereplők ellenállása e népies változatokból soha sem hiányzik. Mert ez tévedés; nem szólva a fennebb említett kiolvasó mondókákról, van a többi változatok között is egy-kettő, mely egész alkatában feltűnő egyezést mutat a Haggadah kecske-dalával. Egyet a *Rev. des trad. pop.* VI. 2. számában *Schiaparelli* tanár tett közzé Rómából. Első két sora ugyan meg van romolva, de további folyamában:

Survient le loup qui mange la chèvre etc.

Survient le chien qui aboie au loup etc.

Survient le bâton qui bâtonne le chien etc.

a szereplő személyek bevezetése egészen a Haggadah dalának módjára történik. A sorozatot e variánsban a halál angyala, illetőleg Szt.-Mihály zárja be. (V. ö. a magyarban Szt.-Mihály lova = koporsótartó). Szintén a halál felléptével szakad meg az a magyar

verses változat, mely *Erdélyi* i. h. található. Ebben is mellőzve van a szereplők ellenállása s kezdete is élénken emlékeztet a Haggadah dalára:

„Vajjon hol van az a kecske,
Kit apám vett a vásáron,
Fél pénzen, fél garason?
Fejjed anyám, fejjed.

Vajjon hol van az a farkas,
Ki megette azt a kecskét,
Kit apám vett a vásáron
Fél pénzen, fél garason?
Fejjed anyám, fejjed.“

E versike kissé megromlott párjára akadunk Kálmány gyűjteményének fenn első helyen említett meséjében is, mely annyiban még nagyobb hasonlóságot mutat a Haggadah-beli dalhoz, hogy a szereplők bevezetése azon mód történik benne:

„*Oda mõnt* az a bot,
Megütytye aszt a bakot stb.
Oda mõnt az a tűz,
Megégetytye aszt a botot stb.
Oda mõnt az a víz,
Elótya aszt a tüzet stb.

E változatok mesénk eredetének kérdését éppen nem alterálják; korán sem bizonyítják azt, hogy mesénk a Haggadahból ágazott ki, hanem egyszerűen érdekes variánsait szolgáltatják azon, mesénk fejlődése menetében kialakult külön csoportnak, melyhez a Haggadah-beli kecske-dal is tartozik.

Ujabb kísérletet mesénk eredetének kipuhatolására *Basset René*, a jeles orientalista, tett a *Rev. des trad. pop.* V. kötetében, hol *Aelianus* (*Varia hist.* VIII. 3.) és *Porphyrius* (*De abstinentia*, II. 30.) egy-egy helyéből kiindulva igyekeznek a rejtvény megfejtését adni. *Aelianus* előadása szerint ugyanis szokásban volt az athenaiaknál, hogy midőn egy ökröt feláldoztak, váddal illették s elítélték mindazokat, kik részt vettek volt megölésében. *Porphyrius* részletesebben szó a dolgról, előadva, hogy először a leányokat vádolták, kik azon köszörűkő nedvesítésére hozták a vizet, mely a kés élesítésére szolgált; a leányok arra háritották a vádat, ki a kést köszörülte, ez arra, ki az ökröt lesújtotta s az áldozó maga végül a késre, mely bűnösnek találtatván, a tengerbe dobott. Megvallom, hogy az esetben, ha csupán a *classicus* régiség ez adataira támaszkodhatnánk e kérdésben, *Basset* nézetét nem tekinthetném csinos ötletnél egyének. Mert azt még csak ki lehetne magyarázni e föltevés elfogadása

mellett, hogy e vallási szertartás mozzanataiból kialakult mesénk későbbi közvetítés útján a görögöktől egész a kabylokig eljutott (mint e magyarázatot *Basset* is megkísérti), de mit csináljunk a siami és ind változatokkal? Sokat nyerne azonban valószínűségben *Basset* fölvevése, ha sikerülne kimutatni, hogy az athenaiak említett áldozati szokása valaha általánosabb divatú volt s tán már a kelet őslakói ismerték. Pedig a dolog nem lehetetlen; egy érdekes parallelát magam is szolgáltathatok *Aelianus* s *Porphyrus* fenn idézett helyeihez *Noviczky Gergely* sziberiai száműzöttnek „Rövid leírás az osztják népről“ (1715.) című művéből, melynek idevágó részletét *Munkácsi Bernát* közli a „Hunfalvy-Album“ 114. lapján. Az illető hely így hangzik: „... az osztjákok, ha medvét sikerült ölniök, lenyúzván bőrét, a bálvány hajléka előtt helyezik el, kiterjesztik azt azon módra, hogy élő állatnak tűnjék. Aztán az egybegyűltek nagy vigalmat és tánczot visznek körülötte végbe s kijelentik *énkeikben*, hogy *ők nem vétkesek megöletésében, hiszen nem ők készítették a nyílnak obsát és tollát, hanem a muszka kovácsolta a vasat, a tollnak pedig a sas a nemzője.*“

III. A macska és az egér. — A kakaska és a jérczike.

A czímbeli két mese *Arany L.* gyűjteményében (270. és 295.) található. Együttes tárgyalásukat nem csak rokon menetük, hanem egymásba való sokszoros átolvadásuk is szükségessé teszi.

Az elsőben a macska bekapja a tejes tálából nyalakodó egér farkiczáját. Sir-rí a kis egér, de a macska nem adja neki vissza. „Hozz nekem tejet a tehéntől, akkor visszaadom a farkiczádat.“ Elment az egér a tehénhez, de az nem ad neki tejet, míg a kaszástól szénát nem hoz. A kaszás a sütőhöz küldi kenyérért, ez a disznóhoz szalonáért, a disznó a fához makkért. Elment a kis egér a fához. A mint ott nézegetett fel keservesen, hogy mi módon kellene onnan makkot húzni le, hirtelen egy szem makk leesett, a kis egérnek a fejére esett, úgy megütötte, hogy mindjárt megdöglött bele. E mesének még következő magyar variánsait ismerem: *Magyar Nyelvőr*, V. k. 520. l. (Veszprém.) s *u. o.* VII. 46. l. (Csikm.) egy verses változatát. Romlott formák: *Népköltési Gyűjtemény*. II. 278. l. (Csongrádm.). — *Dr. Kiss Aron*, Magyar gyermekjátékok gyűjteménye. 38.

l. 9 sz. (Szathmár.) Átmeneti forma: *Kálmány*, Szeged népe, III. 168. l. — Feldolgozta *Simonyi Zs.* „Az én újságom.“ III. évfolyamának 4. számában.

A másik mesében a jérezikének egy szem kökény akad meg a torkán s kéri a kakaskát, hozzon neki a kútról vizet, mert megfűlad. De a kút nem ad vizet, míg a fától zöld galyat nem hoz; ez a szép leányhoz küldi koszoruért; a szép leánynak czipő kell a vargától; ennek csiriz a molnártól; molnárnak háj a disznótól; disznónak moslék a szolgálótól. A szolgáló adott neki moslékot, moslékot vitte disznónak, disznó adott neki hájat, vitte molnárnak stb. Végül vizet vitte pityikének, de a pityike már akkorra megfűladt a kökénytől. — Magyar változatok: *Magyar Nyelvőr.* II. k. 87. l. (Ormánság.) *U. o.* V. k. 225. l. (N.-Beeskerek.) — *U. o.* VII. k. 279. l. (Veszprém m.) — *U. o.* VII. k. 523. l. Bajmok, Bács m.) — *U. o.* XX. k. 239. l. (Kis-Kun-Halas.) — Saját gyűjtésem *Körös-Ladányból.* — Egy romlott forma: *Dr. Kiss Áron* i. m. 37. l. — Végül feldolgozva „Az én újságom“ III. évf. 12. számában.

E két mese szintén el van terjedve Európa-szerte s a Keleten is ismeretes. Egyes változataihoz érdekes megjegyzéseket fűztek: *Brueyre L.* Contes populaires de la Grande-^{l'}retagne. 376. l. — *Monnier M.* Les contes populaires en Italie. 93. l. — *Cosquin* i. m. I. 282. l. — *Basset R.* Contes populaires Berbères. 197. l. (Hibásan idézi a változatok közt Grimm „Läuschen u. Flöhchen“ cz. meséjét, melynek egészen más a tárgya.)

E munkák közül csak *Cosquiné* választja el szorosan mesénket a Jakab-nótától; pedig a különbség az előbbiek és e között első tekintetre észrevehető. — Már kiinduló pontja s személyzete is más czímbeli meséinknek, ehhez járul azután különböztető jellegül e mesék cselekvényének az a mozzanata, hogy bennük a felszólított személyek közreműködésüket mindig *valamely feltételtől teszik függővé!* Ez a kapocs a Jakab-nóta egyes láncszemei között hiányzik. — Az összezavarásra okot bizonyára a nagyjából mégis rokon menetű mesék gyakori egybe olvadása szolgáltatott. *Cosquin* ugyan czímbeli meséinket nem veszi egynek a Jakab-nótával, de aztán ama kettőt nem választja el szorosan egymástól. Én a rendelkezésemre álló változatok részletes összevetése alapján mégis úgy vélem, hogy itt két külön mesével van dolgunk, melyek elemei csak utólagos contami-

natio útján jutottak együvé bizonyos változatokban. E két mesének más-más a kiinduló pontja, más eredetileg a személyzete s az előbbiekből folyólag különbözik befejezésük is.

Az elsőben két szereplő összeveszése indítja meg a cselekvényt. A magyar változatokban, továbbá *Hallivellnél* (Fire stories 33. l.) s *Meiernél* (Deutsche Volksmärchen aus Schwaben, 81. sz.) a macska vonakodik visszaadni az egér farkát; *Romero* braziliai mese-gyűjteményében szintén macska a majom farkát; *Basset*-nál (i. m. 45. sz.) vén asszony veszi el a légy farkát; *Bujeaud* (Chants et chansons pop. des prov. de l'ouest I. 27. l.) meséjében a macska a gyermek játékszerét nem akarja visszaadni; ugyanezt tagadja meg *Sébillot* breton meséiben (Revue des trad. pop. VII. 2.) a bagoly, pacsirta és Mignette; *Bladé*-nál (i. m. III. 240. l.) Tricote a bárányt nem adja vissza, mely vetésébe gázolt, végül egy indiai mesében (*Steel and Temple*, Wide-awake Stories. 111. sz.) a veréb vonakodik társának, a varjúnak, közösen készített ételükből részét kiadni. — Hasonló egyezést találunk a mese keretén belül a szereplő személyek sorozatában is, mely kisebb eltéréseket leszámítva a legtöbbször ugyanazon tipikus láncolat tagjait mutatja, melyet Arany J. fenn ismertetett meséjében látunk: *tehéntől tejet — kaszástól szénát — süttőtől kenyeret — disznótól szalonnát — fától makkot*. Például szolgálhat *Bujeaud* i. h., hol e sorozatból kimarad ugyan a *süttö* s a végén a *tölgy* az *időtől szelet* kér, de különben teljes az egyezés; *Bladé* Le lait de Madame cz. meséjében (i. h.) a sorozat a következő: *tehéntől tejet — réttől szénát — kovácstól kaszát — disznótól szalonnát — fától makkot — tengertől szelet*; *Hallivellnél* (i. h.) a *disznó* helyett *mészáros* szerepel s a *fa* elmarad a sor végéről. Természetesen találhatók még romlottabb formák is, melyekben a tipikus sorozatnak tagjai már nehezebben ismerhetők fel (pl. *Romero* meséje, mely a a következő láncolatot mutatja: *tehén tejet — vén asszony füvet — carga cipőt — disznó sertét — az ég esőt*, továbbá *Meieré*, melyben sorozatunk néhány tagja idegen elemek közé van ékelve), hisz a nép képzelme gyakran áttör a legmegszokottabb tradíciók korlátain is; de az említett egyezések, úgy hiszem, mégis egész határozottan egy külön kialakult, egységes mesecsoporra vallanak. — A mi mesénk befejezését illeti, a magyar mesék specialis vonása, hogy bennük makk esik a fáról az égerke fejére s az megdöglök (így mind a há-

rom i. változatban); szomorú véget ér különben még az egerke *Meier-nél* (vízbe fül), szintígy a varjú *Steel et Templenél* (tűzbe esik). A többi változatok vagy befejezetlenek, vagy szerencsésen végződnek, a károsult fél ugyanis visszakapja elveszett jószágát.

„A kakaska és a jérezike“ meséje társaival egyetemben egészen más nyomokon halad. A cselekvés itt rendszerint azon kezdődik, hogy vagy a jérezikének, vagy a kakasnak — legtöbbször az előbbinek — torkán akad egy szem *kökény* (így az Arany-féle mesén kívül *Ny. V. 225*; *Ny. XX. 239.*); egy *radkörte* (*Ny. II. 87.*); egy *dió* (Grimm 80. sz., *Waldau* cseh meséi, 341. l.); *dió- vagy mogyoró héj* (*Asbjörnsen*, *Norwegische Volksmärchen*, fordította Bresemann, 16. sz., *Cosquin I. 281. l.*, *Carnoy*, *Littérature orale de la Picardie*, 217. l.); *borsószem* (*Haltrich* erdélyi szász mesegyűjteményében. 77. sz.) s társa azután siet vízért a kútra, hogy őt a fúladástól megmentse. Valamint e bevezetésben a *kakas és jérezke* állandó alakok (csupán Carnoynál szerepel a *kis kakas és apja*; *Ortoli* korszikai meséjének (217. l.) *Kandúrja* és *cziczája*, kik *mandulázni* (!) mennek az erdőre, nyilván később csúsztak a mesébe), úgy a szereplők lánczának a segélyadásra szólított *kút*-tal megnyíló sorozata is a legtöbb esetben a következő tipikus tagozódást mutatja: *kút-tól rizet — fától galyat — szép leánytól koszorut — vargától czipőt*. E sorozatot teljesen feltűntetik *Arany J.* variánsán kívül a *nagy-beckerekéi*, *kis-kún-halasi* s *bajmoki* változatok. Az idegenek közül *Asbjörnsen* 16. s *Cosquin* XXIX. meséje. Egyes tagok kihagyásával mutatkozik e sorozat az *ormánsági* s *kőrös-ladányi* magyar variánsokban, továbbá *Grimm* és *Haltrich* meséiben. Összehasonlítás kedvéért lássuk *Asbjörnsen* meséjének ide vonatkozó részletét:

„Forrás, adj nekem vizet, vizet adom kincsem pipiskémnek, ki halálán van az erdőben“. — „Nem adok vizet, míg lombot nem adsz.“ — Ekkor kakaska a hársfához futott: „Hársfa, adj nekem lombot, lombot adom forrásnak, forrás ad vizet, vizet adom etc“. — „Nem adok lombot, míg arany szalagot nem adsz“, felelte a hársfa. Ekkor kakaska szaladt a szüz Máriához: „Szüz Mária, adj nekem arany szalagot; arany szalagot adom hársfának stb.“ — „Nem adok arany szalagot, míg czipőt nem adsz“, felelte szüz Mária. Ekkor kakaska a vargához szaladt stb.“

A *vargától* kezdve aztán más-más csapáson haladnak a külön-

böző mesék; némelyekben a *varga* a *disznótól* kér *sertét* s ezzel kapcsolatban új láncz fejlődik ki, a magyar változatokban a *macskától csirizet* (egyszer *molnártól*), hogy e lánczszemmel azután a „Macska és egérről“ szóló mese ismeretes personaleja füződjék kisebb-nagyobb szabadsággal mesénk eddigi személy-sorozatához. Így a *n.-becskereki* változatban: *tehéntől tejet* — *szénavágótól szénát*; a *kis-kún-halasi-ban*: *tehéntől tejet* — *szénástól szénát* — *kaszástól kaszát*; az *ormánságiban*: *tehéntől tejet* — *rétől szénát* — *bottól kaszát* — *szemétdombról pénzt stb.* Ez utolsó tag: a *szemétdombon kapart pénz*, zárja le a sorozatot a *bajmoki* s *kőrös-ladányi* változatokban is. — Mesénk igen sok variansa nem jut el a befejezésig. A hol ez meg van, többnyire abból áll, hogy mire a hajszolt segély megérkezik, a jérczike v. kakaska már megfúladt. Így az összes — befejezett — magyar variansokban, továbbá *Grimm* s *Haltrich* idézett meséiben, meg *Campbellnél* (*Popular Tales of the West-Highlands*. 8. sz.); ritkább, hogy a jércze meggyógyul, mint pl. *Asbjörnsennél*; egyedül áll *Carnoy* meséje, hol a kis kakas megfúl ugyan, de egy tündér életre támasztja.

Mielőtt áttérnénk mesénk egyéb kialakulásaira, annak egy külön varians-csoportjáról kell még megemlékezniem, mely az előbbitől több pontra nézve eltérést mutat. Bevezetésében nem fúladás fenyegeti az egyik fő szereplőt, hanem társa kivágja a begyit, vagy valami erőlködéstől megreped a hasa s a másik aztán a *csizmadiához* szalad *fonalért*, hogy bevarrhassa, ez meg a *disznóhoz* küldi *sertéért* stb., folytatva „A macska és egér“ ismeretes sorozatának elemeivel. Ide tartozik a *Nyelvőr* VII. k. Veszprém megyéből közölt varians, *Meier* 80. meséje s *Cosquin* egyik változata. (I. 282. l.) A befejezés itt is lehet szomorú pl. a sváb formában, hol mind a két fő szereplő elpusztúl, vagy kedvező, pl. a magyar mesében, hol sikerül a jércze bögyét bevarnni.

Láttuk az eddigiek folyamán, hogy czímbeli két mesénk elemei mily gyakran keverednek egymással; hátra van még, hogy egy pillantást vessünk e mesék egyéb hybrid alakúlataira is. Ilyen első sorban a *Jakab-nóta*-, *Macska és egér*-csoport, melyre példát *Halliwell* „Nursery Rhymes“-jének i. h. és *Asbjörnsen* „Tales from the Fjeld“ cz műve 238. lapján találunk. Ide tartozik *Kálmány* fenn említett meséje is, mely kisebb eltéréseket leszámítva, lánczának egész tago-

zatában sajtószerű egyezést mutat *Campbell* említett „Morachaig and Miorachaig“ című meséjével*):

Kálmány.

Balta vágja fát,
Köszörükö köszörüli baltát,

Campbell.

Bot verje Morachaigot,
Balta vágja botot,
Köszörükö élesítse baltát.

(Ez elemek egy orosz Jakab-nótában is előfordulnak. V. ö. *Gubernatis*, Zool. Mith. I. 405 l.)

Víz hajtsa követ,
Bika igya vizet,
Puskás löjje bikát,

Víz nedvesítse köszörükövet,
Dámszarvas menjen át a vizen,
Kutya kergesse dámszarvast,
Vaj Kenje meg Kutya lábát.

(Jakab-nóta dereka.)

Egér rágja puskás fenekét,
Macska fogja egeret,

Egér rágja vaját,
Macska kergesse egeret,

(Jakab-nóta szokásos bővítése, l. f.)

Tehén adjon tejet,
Kaszás adjon szénát,
Kaszaköves kaszakövet,

Tehén adjon tejet,
Gazdasszony jó szót,
Pékné süteményt,

(A macska és egér“ sorozatából.)

Hozz nekem vizet;

Kút adj vizet;

(A kakaska és jérczike“ lánczának első tagja.)

Még tovább menő összekeveredést mutat *Carnoy* „Kiou-cou et Kiou-coelet“ cz. meséje, mely valóságos mustra-kártyáját nyújtja a különféle lánczolatatos mesék összehányt elemeinek. Ime ez érdekes mesék láncza:

Kút adjon vizet, (Kakas és jércze.)

Ökör ne igyék a vizből, (Jakab-nóta.)

Bét adjon füvet, (Macska és egér.)

*) Egy hasonló összetételű magyar változat „A csengetyüs nyulacska“ címmel *Az én újságom* II. évf. 20. számában található.

Nap adjon melegeit,
Felhő ne főlje el a napot,
Szél kergesse a felhőt,
Hegy ereszsze át a szelet,
Patkány ne fírja a hegyet, } (A Pantschatantra i. meséje.)
Macska ne kergesse a Patkányt, (Jakab nóta)
Tehén adjon tejet, (Macska és egér)
Mészáros ne bántsa a tehenet, } (Jakab-nóta.)
Isten gyógyítsa meg a mészároost. }

Legszélső elfajulását meséinknek végül ép úgy, mint a Jakab-nótánál, a kiolvasó mondókákban találjuk (*Népk. gy.* II. 278. *Dr. Kiss Á.* 37. és 39. l.), melyekben a szereplők lánczolata, az eredeti mesék keretéből kiszakítva, már teljesen anorganikus conglomeratumnak tűnik fel.

Az eredet kérdése e meséknél nem volt felvetve, de ha tekintetbe vesszük a *Steel-* és *Temple-*nél közölt változatot, mely a hinduknál nagy népszerűségnek örvend, alkalmasint a legtöbb mese közös ősz hazájában, Indiában, kell keresni meséink bölcsőjét is. Nem lehetetlen, hogy eredetileg éppen ellenképül szolgáltak a fenn „Jakab“ czímen tárgyalt mese-családnak. Míg ugyanis abban a szereplők láncza úgy fejlődik, hogy az előző tagra a reá következő mindig félelmes, addig meséinkben éppen kívánja azt. Ez azonban egyelőre menjen pusztá föltevés számba. E sorok elérték céljüket, ha sikerült a czimbeli mesék nagy számú magyar variánsainak helyzetére a rokonság keretében némi világot vetni. Óhajtandó volna, hogy e szép magyar változatokat a külföld is minél előbb megismerje; mert eddig odakünn nem vett róluk tudomást senki ¹⁾

IV. A kis kakas kitérta a sövényt.

E czímen a Kisf. társ. népköltési gyűjteményében (I. 438 l.) találjuk a következő bihari mesét: Egyszer elment egy kis kakas a sövény alá kapargálni. Addig-addig kapargatott, míg a sövény ki nem dőlt. Rászáll egy szarka a kidőlt sövényre s azt kérdezi tőle:

¹⁾ E dolgozat befejezése után jelent meg a „Brassó“ április 26-ki számában „Az egerecske“ czímen „A macska és egér“ meséjének egy tatrangi változata, mely Arany L. variánsával egyezik. Új benne csupán a végéhez csatolt erkölcsi tanulság: „A szegény embőrr mai napság még ha egészen ártatlan se kerüjjon az urak ajtajára.“

Ugyan sөvény, mi lelt téged? még tegnap milyen szépen állottál tt. — Jaj szarka koma, feleli a sөvény, kijött a kis kakas alattam kapargálni; én kidöltem bánatomban. Erre

a szarka kitepi szép farkát, ezt látva
 a diófa lenyesi szép galyát, „
 az őz megöli két szép fiát, „
 a kút vérré változtatja tiszta vizét „
 a szolgáló széjjel veri fején a dézsát, „
 az asszony falra keni a kovásztát „
 az ura leberetválja szép szakállát „

a legény fia le akarja vágni négy ökrük lábát, de egy arra menő katona megkardlapozza a fiut s a négy ökröt vásárra hajtva eladja. Árából aztán, minthogy akkor házasodik, nagy lakodalmat csap. (Kivonat.)

Ugyane mese megvan némi jelentéktelen eltérésekkel a részletekben s más befejezéssel (mely egyébiránt — mint látni fogjuk — ép oly utólagos toldás, mint a bihari mese befejező része) *Kálmány* „Szeged népé“-nek III. kötetében „Az átkozott pipöretyúk“ czímen. Egy harmadik variánsra *Krizsa* „Vadrózsái“-ban akadánk. („A huszár és szolgáló“, 481 l.) Ez bekezdésében is teljesen elüt a két említett változattól s láncza is részben különbözik azokétól; de cselekvésének egész menete révén ide kell sorolnunk. A cselekvény e mesében abból indul ki, hogy a szolgáló és huszár összevesznek a fölött vajjon *rák-e* a *rák*, vagy *mász*? Végre „a szolgáló megharagszik s a mennyi edény nálla vót, mind a földhöz veri, hogy mind diribdarabra törik s azt mongya nagy méröggel: Az isten ingöm így posztíttson el, ha nem *mász*. A katona leugrik a lováró', kirántsa a kargyát, elvágja a lova uyakát s azt mongya rea: Az isten öngeggye meg, hogy a hóhér éppen így vágja el a nyakamot, ha nem *rák*.“ Erre aztán

a papné a kemenczébe löki száz forintos új bundáját, majd
 a pap összevagdálja palástját, „
 a mester agyonüti bornyát, „
 a kurátor földhöz vágja az eklézsia ládáját, „
 az egyházi darabokra hasogatja a ládából kihullt
 abroszokat, „
 az eklézsia felgyújtja a papi házat.

Mesénk elejéhez hasonló bevezető részletet találunk a *Népk. gy.* III. k. 6. sz. meséjében is, hol a férj és feleség azon kapnak össze, vajjon a látott boglya *széna*-e v. *szalma* s a menyecske végül felkapva az eczetes korsót, úgy a tinók közé teremti, hogy mind miszlikbe megy (darabokra törik). E ponttól kezdve azonban a mese menete egészen más irányt vesz. Valószínűnek tartom, hogy a „Vadrózsák“ meséje bevezetését ettől a mesétől, illetőleg valami variánsától kapta utólag kölcsönbe. Nem eredeti különben „A huszár és szolgáló“ két említett társának bevezetése sem a sövény alatt kapargáló pipőre-tyúkkal, mint erről meggyőződhetünk, ha meséinket számos külföldi változataikkal szembe állítjuk.¹⁾ Ezeknél a mese cselekvényének kiinduló pontja (melyet néha még külön bevezetés előz meg) *mindig* egy kis családi tragoedia, melynek szereplői rendszeren a *patkány* v. *egér* s ennek felesége — néha gyermekük. Egyes variánsokban *t . . ű s bolha* — *macska* és *egér* (!) — *patkány* és *bogár*, illetőleg *hangya* (!), mindezek, mint házastársak, azután *veréb* meg a *felesége* v. egy *vén ember* és *asszony*, fogadott gyermekükkel, az *egérkével* vagy *Babszemmel*, az expositio személyei.

Ezeknek egyike rendszeren egy fazék forró vízbe esik, mire a másik el kezd társának veszte fölött keseregni. (Illetőleg a szülék gyermeküké fölött.) Siralma okáról értesülvén, gyászában az élő természet legkülönbözőbb egyedeinek, sőt a holt tárgyaknak egész sorozata vesz részt, mindenik a maga módja szerint s a komikus hatást épen e gyász túlzása — a legtöbb esetben egész hóbortig vitele — idézi elő. Lássuk példaképen *Hahn* 56. számú smyrnai meséjének kivonatát: („Griechische und albanesische Märchen.“) Egy öreg házaspárnak nincs gyermeke. Egy nap az asszony egy kosár babot hozva a mezőről, így szól: „Ó, bár e babszemek mind gyermekek volnának;“ mire a babszemek mind apró gyermekekké váltak. Ekkor azonban az asszony sokallja az áldást s csak egyet tart meg közülük, óhajtva, hogy a többi ismet babbá változzék vissza. A kicsi Babszem nevet nyer s egy alkalommal beleesik a fortyogó űstbe. A két öreg kétségbe van esve; bánatuk okáról értesülvén a

¹⁾ Összeállította e változatokat *Cosquin*: „Contes pop. de Lorraine“ cz. műve I. 204 és II. 305 lapjain. Az itt említettekhez csatolandó még: *Pineau L.* Les contes pop. de Poitou. 295 l. és *Bladé* i. m. III. 235 l.

a galamb, kitepi tollát, majd az almafa lerázza gyümölcssterhét, ezután a forrás le hagyja folyni vizét, a szolgáló eltöri korsóját, a királyné kitöri karját s végül a király földhöz vágja koronáját — mindezt, mert a kis babszem meghalt.

Magyar meséinkben a fő szereplők egyikének szomorú veszte s ezzel kapcsolatban a gyász motivuma teljesen hiányzik, de az összes nagy számú külföldi variánsok e pontbeli egyezését tekintetbe véve, nincs okunk kételkedni, hogy eredetileg bennük is meg volt: erre utal különben a *Kálmány*-féle mese s a *Népk. gy.*-beli társának az a halvány reminiscenciája, hogy a sövény, mely alatt a tyúk kapargatott, *bánatjában* dől ki. E motívum elmaradása a magyarban egyébiránt egész természetes fejlődés; a magyar nép képzelmét az egész mesében leginkább a gyászolók hóbortos cselekvésmódja ragadta meg, satírára való hajlama ebben bőséges zsákmányra lelt s az oktalanság komikumát igyekezett azzal növelni, hogy a lehető legnagyobb aránytalanságot hozta létre a szereplők hallatlan furcsaságai s az ezeket előidéző motívum között: a magyar mesében az egész veszedelem a tyúk kapargálásából s a szolgáló és huszár nevetséges vitájából indul ki.

A mi magyar variánsaink szereplőinek *lánczolatát* illeti, a *Népk. gy.* és a *Kálmány*-féle változat láncza nem ugyan egészében, de két nagyobb töredékben feltalálható a külföldi mesékben is; így a láncz első fele pl. a fentt idézett görög mesében, továbbá *Steel és Temple*-nél (157 l.), másik fele meg — a szolgálótól kezdve — *Pineaud* említett variánsában, hol

két gyermek eltöri a korsót,
anyjuk szélnek ereszti a lisztet, melylyel kenyeret akart sütni,
ura levágja az ökrök lábát.

A „Vadrózsák“-beli mese lánczának csak egyes tagjait találjuk egyéb mesékben is. Így láttuk már az eddigiekben az edényt összeható szolgáló s a borját agyonütő meszter *aequivalenteit*; a papnének, ki száz forintos új bundáját a kemenczébe veti, egy breton mese parasztja felel meg (*Sébillot*, Littérature orale de la Haute-Bretagne. 232 l.), ki a patkányne haláláról értesülve, lapátját dobja a tűzbe.

Legyen szabad gyűjtőinket mesénknek egy többször előforduló változatára figyelmeztetnem, melyben holt tárgyak a meseláncz egyes

tagjai. Így pl. a *Sébillot* „Contes pop. de la Haute-Bretagne“ című műve 323 lapján található mesében, hol az *asztal énekel, a pad tánczol, a szekrény ugrál, az ajtó kiesik a sarkából, az eke szánt, a leány eltöri korsóját* stb.

Végül néhány szót mesénk befejezéséről. Ezt oly alakban, minőt fennebb két magyar változat tüntetett fel, hogy t. i. a képtelenségek sorát egy okos ember fellépése megszünteti, külföldi variánsokban nem találjuk. Leggyakoribb eset ezekben, hogy a láncz egyik tagjával megszakad s ezzel a mesének vége; de találunk e mellett voltaképi befejezéssel ellátott variánsokat is. Így *Cosquin* „La petite souris“ cz. meséjében (i. h. II. 304 l.) és *Grimmnél* (30 sz.) az összes szereplők a bűjában megáradt vízbe fulnak, míg *Bladé* említett variánsában kisül, hogy az üstbe pottyant patkány nem dőglött meg s erre a szereplők fordított sorrendben visszavonják bánatuk korábbi nyilvánítását, a patkány házaspár meg jó étvágygyal költi el levesét.

Tehát itt is találkozunk szomorú s víg befejezéssel egyaránt, épp úgy mint a fennebb tárgyalt mesékben.

BINDER JENŐ.

Fogarasi történeti emlékek.

III.

Fogarasnak, a várnak, városnak és vármegyének rendszeres története sokkal nagyobb méretet és keretet igényel, mintsem azt egy folyóirat hasábjaira beszoríthatnók. Ne várja tehát itt senki ki-merítő történetét e nevezetes országrésznek, melynek egyes történeti emlékei ismertetésével csak mintegy adalékokat kívánunk szolgáltatni Fogaras rendszeres történetéhez s fel akarjuk hívni az illetékes körök (vármegye, város, az állami uradalom, a fogarasi vagyonos ev. ref. egyház) figyelmét, hogy gondoskodjanak történeti emlékeik összegyűjtéséről és megőrkítésre méltó történelmük megíratásáról.

Mert Fogaras — főkép az erdélyi fejedelemség korszakában — valóban fényes szerepet játszott hazánk történetében, s kiváltságos állást foglalt el, mint zászlós uradalom — liber baronatus. Fogaras vidéke országos adót nem fizetett, szolgálmányait a várnak teljesítette, a melynek kiváló hadászati fontosságot tulajdonítottak az ország délvidékének őrzésére. A vár tartozéka egy kis fejedelemség volt, nagyobb, mint sok német fejedelemség; uradalmához — egy XVI. századi író állítása szerint — 64 falu tartozott s másfél nap kellett hozzá, míg átutaztak rajta; ¹⁾ hosszában hét mérföldnyi te-

¹⁾ Az olasz *Gromo*, János Zsigmond testőrkapitánya: Uebersicht des ganzen im Besitz des Königs Johann von Siebenbürgen befindlichen Reiches. Kiadva: *Archiv* des Vereins für Sieb. Landeskunde. Neue Folge. II. k. 30. l. A XVII. sz. összeírások és XVIII. sz. urbariumok szerint Fogaras várának tartozékai voltak 1-ször Fogaras városa a benne levő curiával, s ehhez tartozó nagykiterjedésű szántóföldekkel, rétekkel, malmokkal, halas-tavakkal; iparosok, kézművesek és kereskedők birtokában lévő *polgári állományok*; 2-szor mintegy 60 község vagy községi birtokrészek, melyekhez jobbágyi és boér állományok tartoztak. Ezek száma eredetileg többre ment, mert az 1726. és 1758-iki urba-

rületre terjedt ki.¹⁾ Nem csoda azért, ha birtoklása versengés és sóvárgás tárgyát képezte főurak és fejedelmi személyek között.

Története a XVI. század közepén a Maylád család történetével van összeforrvva. Ezzel tehát meg kell ismerkednünk.

Maylád István nagyratörő szereplése és bukása után Fogaras meghagyatott az elárvult család birtokában.²⁾ Mayládné Nádasdy Anna, a későbbi hatalmas nádor Nádasdy Tamás húga³⁾, férfias lélekkel védte maga és két gyermeke jogát, érdekeit s nem hagyta el Erdélyt mindaddig, míg csak reménysége lehetett, hogy szerelmetes férje-urát török fogságából kiszabadítja. Hiába hívja Nádasdy Tamás magához Sárvárra, erdélyi területéről nem akar eltávozni, mert attól tart, hogy a királyi területről „szekén urának nem hallhatná csak hírért es.“⁴⁾

Mayládné (1541—1550.) minden alkalmat felhasznál, hogy emberét küldje Konstantinápolyba levelével, hogy legalább hírt halljon „megnyomorodott szegény uráról.“ Ha a fejedelmi udvarból az adót küldötték Konstantinápolyba, a követekkel rendszeren Mayládné is küld levélvivő postát; ha csauszok jönnek Erdélybe, azok is hoznak leveleket; a fejedelem asszony követei s más jóakarói is meg-meg könyörülnek egy-egy jó hírrel a szegény, párját sirató asszonyon.

1542. elején az özvegy oláh vajdáné izeni és írja neki, hogy ne búsuljon, férje ki fog szabadulni a fogságból.⁵⁾

riumok mintegy 24 községet sorolnak fel, melyek egyes családoknak adományoztattak, vagy elzálogosítottak. Végül Fogarashoz tartoztak a kisebb királyi haszonvételek (regalia minora). Ld. Kolosváry S. és Óváry K. A magyar törvényhatósági jogszabályok gyűjteményében. I. k. 171. l.

¹⁾ Bethlen Farkas historiája. II. k. 134.: „ . . . ad septem magna hung. milliaria in longitudinem sese extendentem.“

²⁾ Téves régebbi (pl. Bethlen II. 8.) s újabb történetírók amaz állítása, hogy Fogaras Maylád István hűtlensége miatt családjától elkoboztatott s csak fia Gábor nyerte volna vissza János Zsigmondtól 1560-ban. A Maylád család megmaradt Fogaras birtokában István Konstantinápolyba hurczoltatása után is. Mayládné új adományt is nyer reá 1558-ban.

³⁾ A gr. Nádasdy család predikátuma: nádasdi és fogarasföldi.

⁴⁾ Nádasdy Tamás nádor családi levelezése 117. l. Szerk. Károlyi Árpád és Szalay József. Kiadta a M. T. Akadémia. Bpest, 1882.

⁵⁾ U. ott 115. l.

1542. december havában Izabella királyné egy embere hoz jó hírt a portáról, a miről Mayládné örömmel tudósítja Nádasdyt, a kinek pártfogásában Isten után lefőbb reménységét helyezi. „Azt mondja — úgymond — (a királyné követje), hogy szemben volt volna urammal és egy éjjel hál volna az házban, melben vadnak és egy pispeket és két jeles urakat vetének volna hozzájuk, a mel házban vadnak uram és Bálint uram. Azt es mondja, hogy egészsekben vagyon mind szekén uram és mind Bálint uram . . . szekén uram levelet is kildett volna nekem és a francia király keveti és egy basa, . . . szóval es izent szekén uram.“¹⁾

Maylád tehát a Budavár elfoglalása alkalmával álnok módon elfogott Török Bálinttal és más jeles keresztyén foglyokkal együtt tartatott fogságban, úgy hogy bejárhattak hozzájuk és szabadon írogathattak haza ők is leveleket.

Az erdélyi rendek is szót emelnek az 1542-iki deczemberi tor-dai országgyűlésen érdekükben és kérik királynéjokat, hogy „méltóztassék gondot viselni Török Bálint és Maylád István kiszabadítására; ha váltságukra pénz kellene, készek minden lehető terhet elvállalni, csak hogy kiszabaduljanak.“²⁾ Nádasdy Tamás is elkövet minden lehető, hogy sógorát kiszabadítsa. Ugy hogy a bánatos asszony 1542. végén azzal a reménnyel kecsegteti magát, hogy bátyja már „lett volna oly útat“, hogy férje megszabadul, kit adna az úristen — így sóhajt fel — és én életemben láthatnám az vagy csak egyszer, ha istennek kellemetes volna.“³⁾

Reménysége éledésével rászánja magát arra is, hogy Fogarasból kimozduljon s 1542. végén bátyja sürgetésére Husztra teszi át lakását s ott marad 1545. nyaráig.⁴⁾

De a szabadulás reménye újra meg újra meghiúsult. Frater György nem akarta, hogy Maylád rablánczai megoldódjanak, mert félt a régi vetélytárstól és sikeresen ellensúlyozta a Maylád kiszabadítása érdekében tett lépéseket.

Mayládné azért nem adta fel a reményt. 1543. apr. 25-én ismét „eresztette egy emberét szekény urához, hadd értené, miben áll

1) Nádasdy Tamás levelezése 118. l.

2) Erd. Ország. Eml. I. 170.

3) Nádasdy Anna levele bátyjának. 119. l. Id. h.

4) Id. h. 117.

szekény ura dolga.“¹⁾ 1545. nyarán Orbán deákot járátja Konstantinápolyba, de egyéb jó hírt alig hozott, mint hogy „egészségben hatta“ Mayládot, kitől leveleket is hozott.

Mayládné 1545. nyarán visszatér Fogarasba, hogy azzal is közelebb legyen urához. Férje kívánsága is az volt s Nádasdy is beleegyezett.²⁾ Onnan küld 1546. márcziusában Fráter Györgyhöz, „a kencstartóhoz, hogy ú keme izenje meg, mikor viszik be (Konstantinápolyba) az adót, hogy ő is emberét bocsátaná be az ú keme emberével. De azért nem izente meg, mikor küldi be az adót.“ A Váradon lévő csauszt is kéri, hogy ne kerülné el, mikor az adót beviszik. Ez azt a tanácsot adta neki, hogy jó volna könyörögnie Izabella királynénak, hogy a szultánnak egy levelet iratna és kérné, hogy bocsátaná szabadon Mayládot, s akkor nem lesz olyan egyenetlenség és visszavonás az országban.³⁾ — A bánatos asszony bár fél a csausz cselvetésétől, még sem mulasztja el, hogy könyörögjön a királynénál ura érdekében. De hiába mozgat meg minden követ.

A következő 1547. év nyarán váltságdíjjal járátja embereit Konstantinápolyban, „de csak hejában jártak és nagy keltséget tettek hijában.“

Most már Mayládné is csüggedni kezd. „Hiszem — úgymond — hogy nem telt volt még be az ő kegyelme szabadulásának órája, jöllehet valamivel kellett kisértenink, mindent megkésértettem; immár mindenből kifogytam, csak az úristen szabadéthatja meg, kinek minden hatalma vagyon és minden foglyaknak szabadétoja.“ Most már kész kimenni bátyjához, mert látja, hogy semmit nem használhat urának; de előbb rendbe akarja hozni házát, gazdaságát, mert külföldben „minden marhám jevedelme — úgymond — fistiben (füstbe) megyen.“⁴⁾

Ámde hiába készül, nem tudta oly könnyen elhagyni Fogarast — ott maradt továbbra is és folytatta a sisiphusi munkát férje ki-

¹⁾ U. ott 121.

²⁾ 1545. aug. 17-én Nyaláb várából írja Nádasdy Tamásnak, hogy „Te kgd engem ki ne hívasson, hanem inkább te kgd akaratjából Fogarasba mennék, hogy mivel inkább messzebb ne szakadnék az én szegény uramtól, azért im értem, hogy az uram akarátja es ugyanaz, hogy Fogarasban menzék.“ Id. h. 112.

³⁾ Nádasdy levelezése. 123—124.

⁴⁾ Id. h. 126.

szabadítása érdekében. Jóformán ennek élt egyedül. Egyetlen fiát, Gábort már előbb teljesen Nádasdyék gondjaira bízta, a kit egészen ők neveltek fel Sárvárrott, maguknak úgy sem volt gyermekek egészen 1555-ig, Maylád Gábort tehát édes gyermekökül tartották. Anyja mellett csak leánya, az első szülött Margit maradt, a ki ide s tova nagy lánynya nevedezett s nem sokára kérői akadtak. De a fogarasi vár gyászát ez sem derítette fel: a rabságban sínylődő várúr halvány árnya ott kísértett mindegyre a komor bástyafalak között.

1548. elején újabb kísérleteket tesznek kiszabadítására. A portai adóval Szabó Péter, Ali csauszszal Oroszy Péter nevű embereit küldi Mayládné Konstantinápolyba. Nagy volt a reménység, mert a királyné is levelet írt mellette. „Királyné asszony ő felsége — írja Mayládné Nádasdynak — örömet megadá az levelet, úgy az mint mi magunk kívántuk és azt mondta ő felsége, hogy valamit ő felsége mívelhet, mindenre kész.“ — Csak Fráter Györgytől fél most is Mayládné, mert ő „mind eleitől fogva ellentartó volt benne... innét tova is mindaddik azt míveli, míg azt ki nem veti fejéből, hogy neki nem kell félni az én székén uramtól... Én nekem ő benne minden reménységem megfogyott, mert hogy ne állana az eleven emberen bosszút, ha még az haolt emberen is bosszút áll, mint szegény Botthyáni Orbánt, kit a királyné nagy tisztességgel eltemettetett Fejérvárat az monostorban és Frater György kiásta s az ganéban temettette... Azért ha ezúttal a királyné asszony (Izabella) levelére el nem bocsátják uramat, nem tudok osztán egyéb utat benne, hanem ha az kegyelmed (t. i. Nádasdy Tamás) írása szerint (Ferdinánd) király ő felsége terekedik érte.“¹⁾

Minden reménykedés hiábavalónak bizonyult. Maylád István börtöne sem Nádasdy Tamás, sem Mircse oláh vajda, sem Rusztán vezérbasa, de még a francia király követi közbenjárására s Izabella királyné levelére sem tárult fel. Legfőlebb annyit értek el, hogy Maylád fogsága enyhítettett, szabadon hallgathatott vallásos hitét tápláló evangélikus imákat, levelezhetett feleségével, fiával, intvén őket többek közt az új hithez való ragaszkodáshoz, sőt többek közt arra kéri nejét, hogy birtokán engedje reformálni az egyhá-

¹⁾ Nádasdy Tamás levelezése. 128. l.

zakat. ¹⁾ De szabadságát vissza nem nyerhette, mert Fráter György résen állott, figyelemmel kísértetett minden lépést, ²⁾ melyet Maylád érdekében tettek és sikeresen megghiúsította azokat, elhitetvén a szultánnal, hogy Maylád hazabocsátása nagy zavaroknak lenne előidézője s Erdélyt a németek kezére játszhatná. A szultán tehát halani sem akart Maylád hazabocsátásáról, de családja érdekében megtette azt, hogy ráparancsolt Fráter Györgyre, hogy a fogoly főúr magyarországi birtokait senki se háborgassa (névleg is megnevezvén Verbőczy — tévesen írva Barbetochy — Imrét, a ki Tekét perelte s az abaúji Czéczt és Idát) s Maylád özvegyét és gyermekeit nyugodtan és békében élni engedje. ³⁾ Ők magok csak élhettek békességben, de a szerető hű feleség, férjhez-adó leány s az 1547-ben Ferdinánd királytól bárói rangot nyert egyetlen fiú hiába várták nap nap után a férjet, az apát. Nála nélkül kellett porkolákkal, tisztartókkal, hópénzt sürgető várnéppel bajlódni, perekkel, szomszédokkal (főkép a szászokkal) vesződni — s a kérők között válogatni.

Mert a gazdag Maylád Margit kezéért 1547-től fogva a kérők egymásután jelentkeztek. Tán a legelső volt *Perényi Péter* a hatalmas oligarcha, a mohácsi vész idején koronaőr, azután erdélyi vajda, most Ferdinánd király foglya Bécsben, a ki Nádasdy Tamás előtt példázgatott és egyengette az utat, hogy ha az úristen a fogságból megszabadítja, Maylád Margit kezét megkérheti. Nem lett volna összeillő házasság a nagy időket látott idősb özvegy ember s az ártatlan fiatal nő között, a ki Perényinek leánya lehetett volna. Mayládék nem is igen kapnak rajta. Mayládné azt a választ adja a közbenjáró Nádasdynak, hogy „az én akaratomval soha nem leszen, kit uramnak is megírtam vala és én nékem is ugyanazon választ írt róla, mint kegyelmednek írt volt.“ Érdekes, hogy nem a korkülönbségen akadnak fenn, hanem Perényi első nejevel való házasesetén, s atyja Perényi Imre nádor nem kifogástalan családi életén. „Oka

¹⁾ Történelmi Tár, 1885. 526 l. Gyalui Torda Zs. levele Melanchtonnak 1545. decz. 25.

²⁾ Pl. Hieronymus Camellus de Lesina ferenczrendi Rusztán basa titkos szándékairól tudósítja Maylád kiszabadítása érdekében, Konstantinápolyból 1549. jan. 21. E szerint Rusztánnak 10,000 arany ígértetett, s a közbenjáró Janus bey-nek 2000 arany Maylád kiszabadítása esetére. Tört. Tár 1882. 116.

³⁾ A szultán levele Frater Györgynek 1548. oct. 24. Tört. Tár 1882. 113 l.

ez, hogy nekem nem tetszik — írja Mayládné — hogy hiszem, hogy hallotta kegyelmed, Péter uram atya mint tartotta nagyrispánné (= nádorispánné) asszonyt és ő maga is mint lakott feleségével, az mennyire én értettem.“

Csakhamar (1548. elején) más kérő is jelentkezett: *Bethlen Farkas* uram, a kit már komolyabb számba vettek. Ő is más közbenjárásával nyilatkozott, hogy alig várná Maylád szabadulását, mert nem akarna mást feleségül venni, mint az ő leányát. Kivánságára Mayládné írt is az urának felőle s kikérte bátyja tanácsát is. Mayládné keserű sorsa közepett egyedüli vigasztalását leányában találta fel, a kire büszke kezdett lenni s nem féltette, hogy jól férjhez ne tudja adni. „Csak az úristen tartsa meg kegyelmeteket — írja Nádasdynak — és szekén uramat hozja meg isten, hiszem az úristent, hogy nem marad rajtunk, ha az úristen megtartja.“¹⁾

Az igazi kérő azonban, kiben mind a szülőknak, mind a leánynak igazán kedve tellett, csak ezután lépett fel Somlyai *Báthory* András személyében. Régi öreg nemzet, vagyonos főúr, Istvánnak, a Szapolyai János egykori vajdájának fia, Báthory Istvánnak a későbbi fejedelemnek és lengyel királynak testvérbátyja. Kor tekintetében is megfelelő fiatal dalia, kinek Fogarason is saját curiája volt. 1548 tavaszán az eljegyzés már elhatározott dolog, de a menyekzöt késleltetik.²⁾ 1549 elején már „András uram fiamnak“ írogatja Mayládné s ettől fogva leveleiben együtt emlegeti „szerelmes leányát s szerelmes nagyobbik fiát“, a kit már a családhoz tartozónak tekintettek.³⁾ A menyegző azonban mindegyre elmarad. 1548-ban Mayládék halogatják. 1549 elején meghal a vőlegény anyja Telegdi Katalin. 1550 szept. 18-án újabb halasztásról értesíti Mayládné bátyját. „Az menyekezőnek az mely napot hattunk vala, azt esmég elhalasztottuk az itt ben való háborúságnak okaiért.“⁴⁾ Az újabban kitűzött terminust (az 1551-ik évi „húshagyatról“, melyre Nádasdy is meghívatott, a vőlegény másíttatja meg Izabella, Fráter György és Petrovich kívánságára. „Az minemő jeles okokért készerétette királyné asszony, kincstartó uram és Petrovit uram fiammal az menyekzöt elhalasz-

¹⁾ Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. 129 l.

²⁾ U. ott. 132.

³⁾ Id. h. 140—141.

⁴⁾ Id. h. 143.

tatni — írja Mayládné Nádasdynak — hiszem, hogy te kegyelmed mindeneket megért.“¹⁾ Az ok az lehetett, hogy Báthory András volt egyike azoknak, a kik a Ferdinánddal való kiegyezésben szövetségbe jártak (1550.) s ő vitte később a magyar koronát is ki Erdélyből (1551.)

Végre valahára „kincstartó uram szabadságot hagyott“ Báthory Andrásnak s „a menyekzőnek napját megnapozták,“ 1551 szent György nap után való másod vasárnapra (május 3.) tűzvén ki azt. Meghívják rá Nádasdyékat is „úgy mint édesatyját, édesanyját leányának menyekzejébe... *Fogarasba*“. S ez már annyira elhatározott végleges terminus volt, hogy kimondották, „hogy ha az idő az menyekzőnek meghagyatott napjáig megháborodnék, hogy az menyekzőnek el kellene múlni és az meghagyatott helen (t. i. Fogarasban) nem lehetne is, ugyan nek kell azért lenni, ha csak két fél szomszédunkat kell behívnunk is.“²⁾

A menyegzőt valóban megtartották, csendesen, gyászban, mert kevéssel az előtt érkezett a szomorú hír Konstantinápolyból, hogy Maylád István (1550 karácsony hetében) meghalt. 1550 őszén már igen beteg volt, „de esmét megkönnyebbült.“ Felesége szeretetteljes gondoskodása kíséri végső napjaiig, utoljára is még száz aranyat küldött neki, a mi azonban már nem találta életben. Az ő szabaddulására tehát nem kellett többé várni a menyekzővel. A lakodalomra Nádasdyék sem jöhettek be az ország másik szögletéből, Maylád Gábort sem hozathatta be édesanyja „az időnek háborús voltáért.“

Többé Mayládnének sem volt maradása Fogarasban. A tiz évi hiába való küzdelem férje kiszabadításáért megtörte. Leányát, a ki nek gondozásában eddig vigasztalást keresett, férjhez adta; most már fia mellé vágyott, a kitől tiz éve hogy elszakadt, mert Nádasdyék atyja fogságra jutása után magokhoz vették s mint saját gyermeköket úgy tartották, s előbb otthon, majd Bécsben taníttatták. E gyászos tiz év alatt az aggódó édesanya csak levelekből értesült fia sorsa, haladása felől. 1548 elején nagy lelki örömmel vette s magyaráztatta meg magának fia első (latin) oratóiját, melyet Nádasdy előtt tartott. Nem hallgathatta könnyhullatás nélkül szerelmes fia

¹⁾ U. ott. 146.

²⁾ Nádasdy T. levelezése 150 l.

első munkáját és sietett megküldeni „az ő szerelmes megnyomorodott urának“ is vigasztaló napsugárul börtöne éjjelébe.¹⁾

Az örömhírt nem sokára szomorú követte. Nádasdyné 1548 tavaszán Maylád Gábor betegségéről értesíti a távoli édesanyát, nem titkolván, hogy attól tart, hogy „az himlé helle megtetszenéjek az orczáján.“ Mayládné midőn fia gondos ápolásáért hálálkodik, a himlőhelyekért könnyen vigasztalódik, csak életéért aggódik. „Hogy te kgd az Maylát Gábor betekségén igen szorgalmatos, az úristen fizesse meg kgdnek minden javával... Csak az úristen megtartsa, azval én nem gondolok, (hogy a himlő) bár megtessék rajta, hanemha meg nem esmerném felüle. De ha arczról meg nem esmerném is, megesmerném az haja állásáról, mert szinte olyan duzzadtan áll hátul az hia (haja), mint az agyjának.“²⁾

Maylád Gábor nem sokára újabb oratiojával örvendeztette meg anyját, melyet „király ő felsége előtt tett volt.“ Mayládné Nádasdynak 1548 szept. 23-án hálálkodó levelében arra a nyilatkozatra ragadtatja magát, hogy bizony „miltobban vallhatja kgdet atyjának és az én szerelmes asszonyomat anyjának, hogy nem mint minket, az tö kgdnek ő hozzá való gondviselisiírt, mert az ő atyja hon vagyon, kgd jól tudja, hogy magával is jó tehetetlen és én magam is; Isten után te kgdben vagyon minden bizodalmom.“

Mayládné annyira megy a fia sorsa intézéséről lemondásban, hogy még levelet is csak Nádasdyné külön engedélyével ír neki. „*Hogy Gábriel fiannak írtam — mentegeti mintegy magát bátyja előtt — ez oka hogy az én szerelmes asszonyom adott arra szabadságot, hogy nem tulajdonítja ő kegyelme csak magának az fiúságot, de hogy mend egyetembe fiónk legyen, mert megírtam volt ő*

¹⁾ „Ez elmúlt napokban kildette vala az én szerelmes fiam az ő oratióját (írja Nádasdynénak Fogarasból 1548 jan 12-én), melyet az te kgd szerelmes ura elétt, az én szerelmes bátyám elétt tett, melyet mikor megmagyaráztattam, igen eremest hallottam, *kit bizony nem is tírheték kenvem esellen* (= tírheték könyhullatás nélkül) és úgy adtam az úristennek hálát rajta, hogy az úristen én nekem azt adta érnem, hogy látám immár az ő oratióját és hogy *ti kegyelmeteknek kedvében vagyon az ő kicsiny állapotja*, mely oratiót az én szerelmes megnyomorodott uramnak kildtem, kit hiszek, hogy ő kegyelme is eremvel látja, de *hiszem, hogy ő kegyelme sem tírheti kenne esellen.* (Nádasdy T. cs. levelezése 130. l.)

²⁾ Id. h. 134.

kegyelmének, hogy az ő kme engedelme nélkül én csak fiannak sem mondom, mert hogy az én szerelmes uram is örökké ő kemének adta és ajánlotta.“¹⁾

De hiába próbált Mayládné annyira lemondani fiáról, az anyai szíven erőszakot tenni nem tudott. A vágy, fiát látni, az évek múltával mindegyre élénkebben ébredezett anyai szívében, a mely jogait kezdte követelni. Eleinte arczképeért könyörög Nádasdyné előtt, majd hallván hogy tanulmányai betetőzése végett Olaszországba akarják küldeni, őt magát akarja látni, hogy idegen országba indulása előtt búcsúcsókjával illesse és kebelére szoríthassa. „Emlékezhetik kgd róla (így ír 1549 decz. 18-án Nádasdynének), hogy kgdnek kenyergettem vala, hogy az mi szerelmes fiúnk képét kgd én nekem megkildenéje, mit hiszek, hogy kgdnél nincsen elfeledve. *De mast immár nemcsak az képét kívánnám látni, hanem ugyan ő magát*, ha lehetne és ha ti kgtek akarnája, mert meghigyje kgd, hogy mind azúta, miúta elkildtem télem sem kívántam ugyan látnom, mint mast, minek én magam sem tudom okát, mi legyen, mert azt tudom, hogy ott rejá való gondviselés vagyon, hogy nálam volna is, kgteknek kildeném. Azért mast sem azért kívánom látnom, hogy nálam tartanám, hanem csakugyan kívánnám egyszer látnom, addig, mik úram Olaszországba kildi. Nem hogy azt bännám, hogy ő kme elkildi, de ha addik nem látom, mik elviszik, csak az úristen tudja, meddik én osztán nem látom őtet.“ Báthory András, a Margit vőlegénye vállalkozott, hogy kimegy érte s bekiséri. Ha netán Fogarasha nem akarnák küldeni, azt kéri Mayládné, hogy legalább Somlyóig bocsássák s ő oda menne fia látására s onnan aztán „szerelmes nagyobbik fiával“ visszaküldené. Hozzá teszi ugyan fájdalmas lemondással, hogy „mindazáltal, ha kgteknek nem tetszik és kgtek el nem bocsátja, legyen az ti kgtek akarátja, *ennél nagyobbat is szenvedtem el s ezt is el kell szenvednem*, ha egyéb nem lehet benne, de akarám megirnom kgteknek az én szívemnek kívánságát, mert ennél tovább immár el nem titkolhatám én magamban, hogy ne írnek kgteknek róla.“²⁾

De Mayládné hiába kívánta a fiát látni, arra még soká kellett

¹⁾ U. o. 136—137.

²⁾ Maylád Istvánné Nádasdynak Fogaras, 1549 decz. 18. (Id. h. 141—142.)

várákozni. Ferdinánd király Magyarországa akkor külföld volt a Szapolyaiak Erdélyére nézve s e háborús időkben az utazás nem volt bátorságos dolog. Nádasdy tehát nem bocsátotta fogadott fiát még az édes anyjakedvéért sem.

Két év múlva azonban, midőn Maylád István halálhíre megérkezett, most a már igazi gyászos özvegy maga kívánkozik el Fogarasból. „Immár az én itt maradásom én nekem semmiképpen nem tetszik — írja 1551 márcz. 2-án — *mert az mit én ez ideig itt vártam, azt az úristen én tőlem elvette.*“ Leánya lakadalma megülése után legfőbb vágya, hogy tiz esztendei szomorú rabsága színhelyét, Fogarast, elhagyhassa s fiához és bátyjához költözzék. De még e felől izeneteket vált bátyjával, addig szorgosan tudakozódik férje halála, temetése, testamentom levele felől s be akarja hozatni ura holttestét. Ir a francia király orátorának, hogy „megírná a szegény ura halála mint lett és hon temették és az testamentom felől is,“ mert úgy hallotta, hogy nála volna. Ir Rusztán basának a nagyvezérnek is az ő „szerelmes megholt ura hideg teteme felől, hogy ha élteben az ő kme szabadulása nem lehet, immár adnáják csak az hideg tetemet meg.“¹⁾ Mindent elkövetett erre nézve: egy göröggel Fogarasban személyesen tárgyalt „szerelmes megholt ura tetemének meghozásáról,“ a ki a Kávássy Jób anyját meghozta volt s a ki Maylád holtteste hazahozására is erősen vállalkozott.²⁾ De hiába; minden kísérlet meghiúsult; hazai földre Mayládnak még holtteste sem kerülhetett vissza.

Mayládné végre elhagyhatta Fogarast, tiz évi boldogságának s ugyanannyi gyászának színhelyét. Annál könnyebben tehetette azt, mert Erdély 1551-ben Ferdinánd király kezére került s így nem kellett ahoz külön engedélyt szereznie, mint előbb kellett volna „királyné asszonytól és az király fiától.“ 1551 aug. közepén már alig várják Sárvárott, a hol Nádasdyné „az fölső rend házat mind megüresésété ű kegyelmének.“³⁾ Mayládné megérkezvén a nagy útról, 1551 ősztől fogva ott éledgelt csöndesen fia mellett, sógornéja közelében, most már

¹⁾ Mayládné Nádasdynak, Fogaras, 1551 máj. 9. Id. h. 152.

²⁾ U. az u. annak 1551. jun. 26. Id. m. 153.

³⁾ Nádasdyné írja férjének 1551 aug. 13. „Az asszonyom ű kglme jövését hogy csak alig várom, hogy ű kglmét szememmel láthassam immár egyszer életben.“ (Id. h. 83. l.)

távoli leánya sorsa felől aggódva, hogy ha soká nem jött hír rólok Erdélyből, majd ismét fia felől, midőn 1552-ben Nádasdy magával vitte Bécsbe s udvari szolgálatba helyezte, s főkép midőn a pestis idején is ott tartotta. Mayládné ugyancsak kesereg (1552 sept. 12) egyetlen fia után, mert neki „ez féleiben tebb nem volt, sem tebbet nem vár az istentől... hogy ha most ott — Bécsben — meghal (így töprenkedik), az fogja kesergetni az én szívemet, hogy ha onnad meghozták volna, meg nem hol volna.“¹⁾ Ő maga is ugyancsak kerülgeti a cholérát: 1552 szept. 12-én Szalonakon van, oct. 13-án Lékán „rüh az belső várban,“ pár nap múlva a kereslegi majorba húzódik,²⁾ 1553-ban visszatérnek Sárvárra, 1553 nov. 7-éről ismét Lékáról könyörögget sógornéja által Nádasdynak, hogy ha haza jó Bécsből, hozza haza Maylád Gábort is, mert nagyon óhajtaná látni, néhány nap múlva aztán visszamehet az udvarhoz.³⁾

Jött aztán olyan idő is, hogy Gábor úrfi nemcsak örömet, de bánatot és aggodalmat is okozott édesanyjának. Mert az életvidor ifjú kalandokba, mulatságokba keveredett, könnyelműen pazarolta a pénzt, anyja szavára, jó tanácsaira nem hallgatott s rosz társaságba járogatott. Mayládné 1556 május 1-jén levélben panaszkodik rá Nádasdynak: „Az én fiam Gabriel, azt értem, hogy *sok dolokban foglalta magát, kinek nem kellene lenni*. Minap es Szalay Pállal csak ketten mentek volt éjjel az városban, nem tudom hon jártak, de Szalayt csak kevéssé hogy meg nem elték, Gabriel is csak alik szaladott, ismeg azután, mikor minden ember eltakarodott volna, éjszaka lovait elviteti és ruháit. *Az éjszaka mind az városon volt, csak hajnalfelé jött meg*... Azt is mondják, hogy az ki hatvan tallért ott adtak neki, hogy immár abba egy sincs, valahova tette. Én tőlem *pénzt kér, azt írja, hogy ha nem kildek, hitelben es szerét teszi*, mert nem lehet nála nélkül... Egy lánczot adtam volt neki, ha kgd meg nem fenyéti, félek rajta, hogy azt is el ne adja és *meg ne igya az árát*“.⁴⁾ — Most már maga Mayládné kívánja, hogy Nádasdy vigye magával, vagy küldje az udvarba. „Lássa kgd, mit keljen kgdnek vele mívelni — írja Sárvárról 1556 jul. 3-án — kgd

¹⁾ Id. m. 154.

²⁾ Nádasdyné leveleiből 86—87. l.

³⁾ Nádasdyné levelében 90 l.

⁴⁾ Mayládné Nádasdynak Sárvárról 1556 máj. 1.

árvája, kgdnek kenyergek, kgd viselje gondját, vagy kgd után kelljen menni, vagy királyhoz kell kgdnek kildeni, mert látja az úristen, hogy énnekem nincs honnan gondját viselnem, mert tudja kgd, hogy a honnad gondját viselhetném, mast onnad nem lehet“. ¹⁾

„Nádrispán“ uram a szerető de szigorú nagybátya valóban ránczbaszedte Gábor úrfit, úgy annyira, hogy Mayládné nem sokára attól ijedt meg, hogy fia elkeseredésében valami bolondot talál elkövetni. Egy év múlva azt látjuk, hogy most már bátyja szigorúságától félti fiát s engesztelődésért könyörög. „Hogy az kgd harakját is érette — írja 1557 aug. 4-én — annyira megkeseredett és boszszankodott volt rajta, hogy el akart érte búdosni, ha az én betekeségemet nem hallotta volna. Azért édes uram ezféle bolond ifjú egy mérgébe olyat mível, hogy magát is elveszti, az vagy ha megmarad is, mind éltik bánja; de az mi meglesz, ugyan meglesz, *én nekem penik ugyan nincs tebb ő nálánál, és csak ő rá nézhetek én, az valami nemű* (t. i. akárminő legyen is!). Azért édes uram az istennek szeretetiért kérem kgdet és kenyergek, hogy . . . talám nem ártana, ha mindenkoron ilyen keményen nem mutatnája kgd magát neki . . . néha egy jó szó jobb embernek, hogy nem mint ugyan alkalmas ajándék“. ²⁾

Időközben Erdély nagy politikai változáson ment által. Az erdélyiek 1556 ban Lengyelországból visszahívták Izabella királynét s fiát János Zsigmondot a fejedelemségre s Ferdinánd vajdájának át kellett engedniök az országot. Mayládnénak is vissza kellett térnie Erdélybe, ha nem akarta birtokait koczkáztatni, melyeket eddig veje és leánya gondoztak. Ferdinándtól azért engedélyt kért az Erdélybe költözésre. Az engedélyt megnyervén, útra kelt s 1558 január 20-án Kassára érkezett. Itt mulatott jan. végéig s az alatt a kassai kapitány Pethő János szolgálatából kikérette Bezerédy Gergelyt, hogy magával vigye udvarmesteréül „mert csak az inasokkal maradott“ s Kassától az út nem volt oly biztos, mint addig. Bezerédyben mint ismerősében jobban bizott mint többi szolgáliban, bár neki sem volt „hokmesterséghez való szakála“. ³⁾

¹⁾ Id. m. 160.

²⁾ „Nádasdy Anna“ (a hogy magát aláírni szokta férje fogsága idején is, nagy-ritkán tévén hozzá, hogy „m. domini Stephani Mailad concors etc.“) Nádasdy Tamásnak Sárvár 1557 aug. 4. N. f. cs. l. 161. l.

³⁾ N. F. cs. l. 163.

Kassáról két út állott előtte, Patak-felé, a merre Perényiek hívták, vagy Terebes, Kisvárdá, Ecsed-felé, a merre a kassai kapitány ajánlotta, mert arrafelé minden éjjeli szállása erősségben lehetett. Erre utazott tehát. Február 4 én Ecseden pihent meg s szabadon lélegzett fel a veszedelmes utazás után. „Az úristen fizesse meg, — írja Nádasdynak — hogy ő felsége (Ferdinánd) ilyen kegyelmességet tett velem, hogy elbocsáta, mert immár olylyá tartom, mintha otthon volnék, hogy immár ide szabad útam vagyok; de *az mely úton ez éjjel eljöttem, az más éjjel az terek had azon ment el*; de ha ez éjjel el nem jöttem volna, ma ismég az németektől nem jehettem volna el, mert az németek mindjára az nyomokba mentek“.¹⁾

Mayládné végre hat évi távollét után szerencsésen megérkezett fogarasi várába s ezentúl ott lakott eleinte leánya és veje, később fia társaságában. „Hogy házamhoz jöttem — én nekem úgy tetszik, hogy másszor löttem ez világra“, sóhajt fel nehéz és fárasztó útja után. Most már csak azt kívánná, hogy fia is utána jönne, hogy Ferdinánd király bocsátaná el szolgálatából. „Akaratom az — úgymond — hogy pünkösdre írte kölgyek ő felségihez, ha valahogy ő felségitől kiszabadíthatom“. Nádorispán bátyjának, a király bizalmas benső meghittjének szeretettel kéri most erre pártfogását. „Ne nézze kgd azt, ha úgy nem tudna kgdnek az ő ifjú voltába szolgálnia, ki kgdnek kellemetes volna. *Nizze kgd az ő árva voltát és az ő megholt atyját*“.²⁾

De Maylád Gábor haza-jövelete nem történhetett olyan hamar, úgy hogy Fogaras jövedelme még mintegy két évig nagy részt Bécsbe szivárogo utána. 1558 folyamán egyszer 400 aranyat küld neki édes anyja Torma János nevű embere által, máskor 300 tallért, s fia mégis panaszkodik, hogy nem küld neki pénzt s szót emel e miatt Nádasdy is. Mayládné azzal menti magát, hogy, azért nem küldött több pénzt fiának, mert „remélte vala megjövését“, de meg értette azt is, hogy igen bőven költ és ugyan azt akarta, hogy megesmerje magát, hogy mikor pénze leszen, eszébe jusson, mint kell költeni, „mert én — úgymond — *annyt soha nem kildhetnék az én fiamnak, kit ő mind el nem költene*“.³⁾

¹⁾ U. ott 164.

²⁾ Fogaras 1558 márcz. 26. Id. m. 163.

³⁾ Mayládné 1558 decz. 21. levele 166. l.

Mayládné csakhamar jó hasznát látta Fogarasba visszatérésének: Izabella királynétól 1558 folyamán új adományt nyert Fogarasra az összes királyi jogok hasznélvezetével együtt. Ez annál inkább hasznokra vált Mayládéknak, mert a zavaros időkben mások is igénykeresettel állottak elő a fogarasi birtokokra. Kecsedy „levelet is mutatott róla, hogy elfoglalta és bele is iktatta magát“; de Mayládné a beiktató levélben említett királyi embereket „ő felsége előtt megvallatta, hogy ők az iktatásban nem voltak“. Mayládné is az akkori jogszokás szerint újra beiktattatta magát az új királyi adományba. — De Kecsedy csak nem nyugodott, még azután is perrel fenyegette Fogarast.

Anyja sürgetése s jogigényeinek biztosítása Fogaras öröklésére arra ösztönözte Maylád Gábort, hogy maga is bejőjjön Erdélybe. Annál is inkább szükségét érezhette ennek, mert Fogaras eddigi kiváltságolt állása az 1558 sept. 29.—oct. 4-iki erdélyi országgyűlésen kérdés tárgyát képezte s a rendek azt határozták, hogy Fogaras vidéke ez országban feküdvén s ő felségeik és a rendek gondoskodása által és költségén védelmeztetvén és tartatván fenn, *a többi rendekkel egyenlő terheket viseljen*, a minek hordozására ő felségeik Fogaras földjének birtokosát kényszeríteni méltóztassanak¹⁾. Tehát, hogy Fogaras szűnjék meg zászlós uradalom lenni s csatoltassék a vármegyékhez.

Fogaras földje kiváltságos helyzetének (hogy az állami adózásban nem vettek részt, hanem szolgálányaikkal a várnak adóztak) jogalapját az képezte, hogy mint végvárra eddig az ország déli határvonalának védelme volt bízva. Ennek a korábbi háborús idők, török beütések, oláh mozgalmak, szászok és székelyek nyugtalansága idején volt értelme, de békés időben nem. Mayládék ugyan tartottak némi őrséget a várban állandóan, úgy hogy Mayládné az 1540-es évek elején alig birja hópénzüket fizetni s csak Nádasdy tanácsára nem szállítja le számukat),²⁾ de országos szolgálatot ezek mostanában nem igen teljesítettek.

Erre alapítja az erdélyi törvényhozás 1560-ban ismételve törvényczikkbe foglalt ama végzését, hogy miután Fogaras vára és tar-

¹⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 106. l.

²⁾ „Az uraim felől ír kgtek, hogy el ne bocsátnójok őket. Én ikaz mostan akarom vala megkevesétenem őket“ stb. Mayládné Nádasdynak id. m. 118.

tozéka az őrség-tartástól és a határszélek őrzésétől, a mire eddig kötelezve volt, most szabad: határoztatott, hogy Fogarasvára tartozéka az ország ily szorgos szüksége idején, a köznévelemre, a nemesi birtokok módjára, portánként összeszámítva, *adó alá vettessék.*²⁾

Úgy látszik a fejedelem nem sietett ezeket a végzéseket végrehajtani, mert a rendek 1561-ben ismét megújítják határozatukat, hogy miként az elmúlt országgyűléseken könyörögtek, úgy most is kéri ő felségét, hogy *Fogaras földjét az urak és nemesek földjével egy testbe foglalni, adó- és közteherviselés alá vetni méltóztassék.* Gondoskodják ő felsége arról is, hogy Fogaras a szükség idején a hadi terhek alá vettessék.³⁾

Fogaras kiváltságos helyzete később is szálka a rendek szemében. 1566-ban pl. azt határozzák, hogy a tábor után való élelem szállításra a fejedelem „Fogaras földéről elég szekeret szereztethet, mert *ők eleget nyugodtanak* az mi községünknek sanyarú fizetése és szolgálatja enyétt“ (t. i. idején).⁴⁾

Fogaras eddigi kiváltságainak illetően ostromlása méltán saralhatta Maylád Gábort, hogy atyai örökségének védelmére hazasiessen.

1559 végén szabadságot kért tehát Ferdinánd királytól, a kinek szolgálatában állott, az Erdélybe jövetelre.⁵⁾ Az engedélyt megnyerte, de úgy „hogy az fejedelemnek magát kötelezte az visszamenetelre“. — Ámde János Zsigmond az erdélyi fejedelem — Izabella már akkor meghalván — midőn meghallotta, hogy Maylád Ferdinánd szolgálatára vissza akar térni, maga elé sem bocsátotta, „csak szembe sem akart vele lenni, míglen az oda való kötelezettségbe leszen,“ sőt kereken kijelentette, hogy „nem is akarja szenvedni, hogy másnak szolgálván, Erdélyben jószágát birja“. — Maylád Gábornak tehát 1560 elején sietve vissza kellett mennie Bécsbe „hogy az fejedelem köteleből magát kimentené és szabadságot nyerne alájöni, hogy jószágát tarthatná meg, mert . . . ő neki ennél több sohult

²⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 186.

³⁾ Erd. Országgy. Eml. II. 197.

⁴⁾ U. ott. II. 312.

⁵⁾ A székely krónika is 1559-re jegyzi fel, hogy „Maylád Gábor ez időben jöve haza Fogaras várában (Tört. Tár 1880. 641.).

nincsen és ha ezt elvesztendi, nem fog más illyent (mint Fogaras) könnyen az fejedelem (t. i. Ferdinánd) után nyerni¹⁾

Maylád Ferdinánd udvarába visszatérve, nádorispán bátyja pártfogása mellett csakhamar megnyerte elbocsáttatását a bécsi udvari szolgálatból s 1560 derekán állandó lakását Erdélybe s itt Fogarasba tette át, de sokat forgolódott a gyulafejevári udvarban is.²⁾

Mayládnak azonban kellemetlen helyzete volt Erdélyben. Ő maga is nehezen törődött belé az előtte ismeretlen viszonyokba s benne sem igen biztak, gyanús szemmel nézték a bécsi udvar neveltjét s irigy szemekkel a dúsgazdag ambitiosus fiatal főurat. A feszültség különben is éles volt ez időtájt Ferdinánd és János Zsigmond között, a mi nemsokára nyílt háborúra vezetett.

A bécsi udvar politikájának állandó törekvése a XVI—XVII. században, hogy Erdélyt elfoglalja. Az erdélyi fejedelemséget őszintén soha el nem ismerik, csak megtűrik, a mikor mésként nem lehet s minden kínálkozó alkalmat megragadnak az ország occupálására. Ilyen alkalmúl kínálkozott mostanában Heraclidesnek egy krétai görög kalandornak a moldvai vajdaságba való befészkelődése, a kit aztán (1561 őszén) fel akarnak használni János Zsigmond megbuktatására. E végből nyílt lázadást szítanak Erdélyben s a végeken — s az erdélyi urak között határozottan számítanak *Maylád* Gáborra is, a kit német pártiak magokénak tartanak.

Lélektanilag könnyen megmagyarázható, ha *Maylád* nem volt őszinte hive a Szapolyaiak politikájának, a melynek atyja áldozatul

¹⁾ Özv. *Maylád* Istvánné levele Nádasdyhoz. Fogaras, 1560 jan. 3. id. m. 169. l. Kiténik ebből a lehető leghitelesebb tudósításból, mennyire téves az, a mit *Bethlen Farkas* *Maylád* Gáborról ír. Szerinte „*Mayláth* Gábor, a ki néhány évvel azelőtt anyjával együtt (?), atyjától a török által megfosztatván, Magyarországra költözött, sógora *Iffjú* János közbenjárására (?), ki nővérét *Margitot*, *Báthory* András özvegyét vette el, *János* Zsigmond kegyelmébe ajánlatott s *Mayláth* Erdélybe jövé, a király neki, *Iffju* János esedezésére (?), minden birtokát, melyet atyja hűtlenség miatt elvesztett (?), visszaadta Fogaras várával és földjével egyetemben.“ — (Historiája II. k. 8. l. az 1560-ik évhez.) A hány állítás, annyi tévedés, a mi másokat is félrevezetett. *Báthory* András csak 1562-ben halt meg (Tört. Tár 1880. 642.), *Iffjú* János tehát 1560-ban nem lehetett sógora *Mayládnak*.

²⁾ *Mayládné* 1560 szept. 2-án azt írja Nádasdynak róla Fogarasból: „Fiam felől mi állapotban legyen ő felségénél, mast nem irhatok kgdnek róla, mert mast oda vagyon ő felségéhez Fejérvárra.“ (id. m. 170 l.)

esett; az is természetes, hogy őt neveltetése, múltja, családi összeköttetése a bécsi udvarnál igen nagy kegyben álló „nádorispánnal“ Nádasdyval a Ferdinánd pártjára vonzotta; de ebből még nem következik, hogy igaz legyen az, a mivel őt gyanúsították, hogy János Zsigmond élete ellen orgyilkossági merényletet tervezett. Forgách Ferencz (a ki ekkor még maga is Ferdinánd-pártján volt s a bécsi tanácskozás alkalmával maga ajánlotta Erdélynek a moldovai vajda által elfoglaltatását s ehhez Maylád támogatása megnyerését) úgy adja elő később Erdélyben írt történelmében a merényletet, hogy Maylád, „a romlott erkölcsű ifjú“, egy Jeromos nevű olasz citherást bérelt fel Bécsben János Zsigmond megölésére s azt Erdélybe híván, a fejedelem zenekarába ajánlotta. Ez hangszerében pisztolyt rejtegetve (?), csak a kedvező alkalomra várt. De szándékát észrevették, a pisztolyt felfedezték, a bérenczet 1561 jun. 6-án elfogták, 9-én elítélték. Ez bünszerzőül Mayládra vallott, a ki, nehogy Fogarason elfogattassék, feleségét (?) és javait hátrahagyva, hirtelen Lengyelországba menekült. Sógora, Báthory András, a ki a fejedelem udvarmestere volt, szerzett aztán neki kegyelmet és a visszatérésre engedélyt. Később az olasz citherást is szabadon bocsátották, s az országból kiharancsolták. ¹⁾

Mennyi alapja volt e dolognak, nem tudhatjuk. Az egész elbeszélés a valószínűtlenség bélyegét viseli magán. Ha bebizonyult volna a dolog, nem símitották volna el oly könnyen. Maylád Lengyelországba menekülését sem említi más forrás; az meg éppen bizonyos, hogy feleségét nem hagyhatta el, mert csak két év múlva nősül. Tény, hogy a gyanú meg volt, ha tán alaptalanul is.

Mayládöt azzal is vádolja az epés Forgách, hogy a Balassa Menyhért elleni táborozásban 1562 tavaszán egy újabb összeesküvés részese volt, a melynek János Zsigmond elfogatása és élve vagy halva a németek kezébe adása lett volna célja, ha Hadad alá a táborba jövendett. De a fejedelem gyöngélkedése miatt személyesen nem ment, csak seregét küldötte Hadad alá s Maylád Gábor mintegy megbánva bűnét, felkereste a fejedelmet Gyaluban, s néhány falut kérvén tőle, ajánlatot tett a felkelő székelyek engedelmességre hájtására. A fejedelem megtagadta kérését s ő látván, hogy gyanú alatt áll, eltávozott a fejedelem közeléből. De belátván azt is, — írja

¹⁾ Forgách Ferencz magyar históriája. 217 l.

Forgách — hogy a császári pártiakra nézve (kiknek ő mintegy kijelölt vezérök volt) a viszonyok nem kedvezők, cserben hagyta őket s hogy magát a gyanú alól kitisztázza, ellenök kezdett harcolni. ¹⁾

E tekervényes historiához és indokoláshoz ismét erős kétség fér, annál inkább, mert Maylád Gábor a legelső volt, a ki 1562-ben a székely lázadás elnyomására fogarasi hadi népével táborba szállt s míg egy részt a hadakozás alatt vitéz bátorságának fényes tanújeleit adta, más részt fejedelmének a lázadás elnyomására igen kiváló szolgálatot tett. Első összeütközése a Nyárad völgyén majdnem végzetessé vált reá nézve, mert a székelyek túlnyomó ereje seregét legyőzte, hadnagyát Velencei Istvánt elejtették, neki magának lovát szúrták le alóla, úgy, hogy egyik önfeláldozó híve, Boér Balázs lován menekült, a ki maga aztán elesett. De Maylád csakhamar összeszedte seregét, Maros-Vásárhelyre bevonult, ott a kolostorból erősséget rögtönzött s ott tartotta fenn magát, mígnem a fejedelem Radák Lászlót 2000 lovassal segítségére küldötte s maga is a fősergessel táborba szállt. Radák támadása s Maylád kirohanása a székely seregen most győzelmet aratott s a lázadás nemsokára teljesen elnyomatott. Ennek következtében vesztették el a székelyek régi szabadalmaikat, adómentességeket, a közsékelyek addigi nemesi szabadságukat s ezután építették féken-tartásukra Udvarhelyen a barátok kolostorából *Székely-támadt* s a háromszéki várhegyen *Székely-bánja várát*. ²⁾

Maylád Gábornak erre az időre esik megnősülése. Választása, régebbi ismeretség alapján alsó-lindvai *Bánffy László* kir. főajtónállómester, Zala-vármegye főispánjának leányára, *Bánffy Annára* esett, a ki Miksa cseh király neje udvarában palotahölgy volt s valószínűleg ott az udvarnál ismerkedett meg Mayláddal. Gábor úr házasságát édesanyja is felette óhajtotta és sürgette, mert elbetegesedvén, kevés reménysége volt az élethez, a miben még csak az az egy kívánsága volt, hogy „láthatná fiának örömét“ házasesletében.

Maylád Gábor 1561. őszén már végére járt, „hogy az lejjány-asszonyt neki adják.“ Az örömhíre özvegy Mayládné 1561. oct.

¹⁾ Forgách F. m. historiája. 238. l.

²⁾ Bethlen Farkas historiája II 21—23 l. — *Kövéry* László: Erdély történelme III. 172.

24-én Fogarasból Péter deákot, Pálossy Miklóst és Demsedy Mártont Nádasdy Tamás nádorhoz küldi, hogy „venné fel az ő fiának ebbeli tisztességének gondját és ez dolgot vinnyéje véghez“, és pedig úgy, hogy a menyasszony „meghozásának is napja ne halasztassék.“¹⁾

Nádasdynak ez volt utolsó jótéteménye, a mit Mayládéknak tehetett, mert a hatalmas nádor 1562. jun. 2-án megszűnt élni, méltó gyászára mindig gyöngéden szeretett nejének, Kanisai „Orsikájá“-nak, 7 éves kis fiának Ferkónak s testvérének, özv. Mayládénének, a ki úgy érezte bátyja halálát, hogy „mind az ő szerelmes ura és atyja újonnan holt meg.“ Beteljesült, a mit Mayládne félév előtt írt, hogy „tudom, hogy én immár soha nem látom kegyelme- teket, mert igen megbetekesülék, szemem miatt is vagy on esztendei, hogy igen nehezen voltam.“²⁾

De Mayládne azokkal a gyengülő szemeivel még megláthatta fia boldogságát s nem sokára kebelére ölelhette a trencsénmegyei Bolondócz várából 1563. nyarán az ország másik szögletébe, Fogarasra röpitett ifjú menyét s azután nemsokára nyugodtan hajtotta le fejét ő is az örök nyugalomra.³⁾

Fogaras ifjú úrnője új életet varázsolott elő a fogarasi várban, melyet közel egy negyedszázad óta egy férjét sirató, gyermekeiért aggódó gyászos özvegy sóhajai töltötték meg. — De ez az új pezsgő élet nem tartott sokáig, mert Maylád Gábort üldözőbe vette atyja végzete, a mi megakadályozta, hogy ő Fogarason nyugalmas otthont alkosson magának.

A Mayládról híresztelt gyanúsítások még el sem némultak, midőn az irigység és kapzsiság vetette ki hálóját Maylád és főkép szép birtoka ellen. — Békés Gáspár, János Zsigmond legbefolyásosabb kegyencze, a ki alacsony sorsból rohamosan emelkedett a feje-

¹⁾ Nádasdy Anna bátyjának. Fogaras 1561. oct. 24. N. T. cs. l. 171.

²⁾ U. az Nádasdy Tamásnének u. ott 173.

³⁾ Báthory András judex curiae 1563. jul. 12-én állit ki Bolondoson bizonyáglevelet Bánffy Anna kelengyéről, a melyben huszonnégy gazdag és fényes, aranyos, ezüstös, gyöngyös, atlasz és bársony haczoka, ruha, suba, szoknya, alszoknya, 50 lepedő, 50 abrosz, 50 kendő-keszkenyő, 1000 rénes (= 800 magyar) forint kész pénz szerepel. (Történelmi Tár 1883. 596. l.). A lakadalomnak is akkortájt kellett lenni. Maylád Gábor 1563 márcz. 14-én *Lindván* van (Nádasdy Tamásnéhez onnan írt levele olvasható N. T. cs. l. 236. l.), bizonyára a menyegzőre ment akkor. Ebben a levélben van anyjáról utoljára emlékezés.

delmi kegy által hatalomra és gazdaságra, megirígyelte a gazdag fogarasi uradalmat s ravasz fondorlat által magának igyekezett azt megszerezni. Konstantinápolyi követségéből visszatérve (1565-ben) elijesztette Mayládót, hogy a szultán nagyon haragszik rá atyja miatt s barátságos tanács színe alatt arra ösztönözte, hogy élete biztonsága érdekében hagyja el Erdélyt.¹⁾ — A Maylád lelkébe oltott félelem megfogamzott s Békés gondoskodott róla, hogy újabb táplálékot nyerjen.

Midőn Szolimán szultán (1566-ban) utolsó hadjáratára indult Magyarországra, az erdélyiek is táborba szállottak, s a hadak egyik vezére épen Maylád Gábor volt. A fejedelem Békéssel és fényes kísérettel a szultán üdvözlésére sietett Zimony alá. Midőn onnan visszatértek, Békés folytatta egy évvel azelőtt megkezdett fondorlatát Maylád ellen. Elhitette vele, hogy a szultán parancsot adott a fejedelemnek az ő elfogatására és bilincsre verve Konstantinápolyba küldésére s hozzá tette, hogy a fejedelem erősen tépelődik, hogy mitévő legyen, mert sem őt nem akarja veszedelembé dönteni, sem a szultánt felingerelni. Azt a tanácsot adta azért Mayládnak, hogy a veszedelem kikerülésére az egyedüli út és mód, hogy adja el erdélyi birtokait és meneküljön a német császár védszárnyai alá.

Maylád előtt elrettentő példaként állott atyja szomorú sorsa s jónak látta a török hatalom köréhez tartozó Erdélyből menekülni. Birtokait u. m. a fogarasi zászlós uradalmat a hozzátartozó városokkal, falvakkal, s hét mérföldnyire terjedő hosszú uradalmával, úgy Teke szász városnak felét (melynek másik felét már előbb Verbőczyék perelték el s 1565-től fogva már a Békésé volt) eladta negyedrészt áron, csekély 30,000 frtért a fejedelemnek,²⁾ (a ki a szerződést 1566 aug. 6-án a gyalui várban írta alá) s ő maga feleségével kiköltözött előbb Felső-Magyarországra, azután Morvában vett magának jószágot, a hol 1577. jul. 22-én elhunyt s az olműzi ferenczrendi templomban temettetett el. Két fia Gábor és István nem sokáig élték túl, az utóbbival 1595-ben Esztergom vívása alatt kihalt e balvégzetű fogarasi dynasta család.³⁾

¹⁾ Bethlen Farkas historiája. II. 71.

²⁾ Bethlen Farkas historiája. II. 134—135. l.

³⁾ *Budai* Ferencz Polgári Lexicon. II. k. 684. és Turul 1888. 9. l.

Emléköket Fogarasban mai napság alig őrzi egyéb, mint az a kiváltságlevél, melyben Maylád István 1539-ben a város jogait megerősíti; ¹⁾ minden egyéb elmosódott, miként az a két kőtáblára vésett domború czímer-pár a vár falán, melyről a vár árkában tenyésző ákászfák sötét árnyékában inkább csak sejteni, mint tudni lehet, hogy a Maylád és Nádasdy család czímerének griffmadarát s nádasból felröppenő vadkacsáját ábrázolja. — De Fogaras történetírójának a Maylád család ottani szerepléséről megfeledkeznie nem szabad: az a negyedszázad, mely az ő nevökhöz fűződik, mindig érdekes fejezete marad Fogaras történetének.

SZÁDECZKY LAJOS.

---

¹⁾ Ez is csak másolatban maradt fenn 7 pontban a városi levéltárban.

Irodalmi Szemle.

A mértékes magyar verselés története. Irta *Négyesy László.*

A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina díjával jutalmazott pályamű. Budapest, 1892. Négyesy ugyan könyvében, a mikor a mértékes magyar verselés történetét adja, ellene mond a maga elvének, mely szerint minden vers ritmikai alkatánál fogva hangsúlyos is, mértékes is, de teszi elvi állásának fentartása mellett, és teszi azért: mert ez volt a pályakérdés, mert így van használatban, mert a verselés módja van benne megnevezve, mely az ő beismerése szerint is vagy időmértékes, vagy hangsúlyos. De hát van-e széles Magyarországon ember, a ki a pályatételt máskép értette volna? Éppen azért szólalt fel ellene a gáncs és évelődött rajta a gúny, mert e mérő technikai kérdésben a sajtó kicsinyes és meddő feladatot látott. Szerencsére Négyesy nem értett egyet e felfogással, beérte a maga elve fentartásával: s egy minden tekintetben érdemes és tanulságos művet irt. Mint-hogy vallja és hirdeti, mikép nem magok a versfajok mértékesek vagy hangsúlyosak: hanem a technikai kezelés szerint nyerik kiviteli jellemüket, a mértékes magyar verselés történetében mind a klasszikai, mind a nyugateurópai versfajok művelését összefoglalja; ennél fogva tárgyalása nem szorítkozik csak a klasszikai formák vizsgálatára, nem ér véget a negyvenes évek technikájának ismertetésével, de kiterjed egészen napjainkig, felölelve a nyugati versalakok egész nagy birodalmát, mely formai gazdagságra és irodalmi fontosságra nézve a klasszikai vers-irodalmat sokkal fölülmúlja és költészetünk életműködésének ma is egyik főtényezője. Négyesy mindenek előtt megállapítja, hogy a magyar költészet három önálló vers-rendszerrel él, mint ő érdekesen, de hibásan mondja, három technikai dialektust beszél; aztán, a nemzeti verselést mellőzve, a klasszikai és nyugateurópai vers-alakok fejlődését ismerteti. Könyve három nagy szakaszra oszlik; az *I-ső szakasz* a bevezetést és első kísérletezést mondja el, kiemelve az úttörő Erdősi Jánosról, hogy jól perdülő distichonaival az olaszon kívül minden európai nemzetet megelőzött; s megemlítve az alkaikus, sapphói, adonisi és jambusi sorok feltűnedező nyomait. A *II-ik szakasz* az irodalmi felújulás méltatása után Baróti, Révai, Rajnis érdemeit és eredményeit mutatja ki, prozódiai elméleteikkel és pennacsatáikkal, majd az antik formák uralmát és végső ragyogását jellemzi; végre a *III-ik szakasz* a nyugateurópai versformák fejlődését és elter-

jedését adja elő. S e történelmi nyomozásai közben egyszer az irodalom, másszor a költészet állapotáról, olykor pedig egyes költők működéséről apró kerek képeket rajzol, melyek kétségtelenül tanúskodnak, hogy Négyesy irodalmi ismerete nemcsak tárgya körére terjed, de általában alapos tanulmányokkal rendelkezik. Lehetne színesebb, élénkebb, a verstani kérdések, elvek, viták összeállításában és rajzolásában gazdagabb és érdekesebb: de úgy látszik, inkább a rövidségre és tárgyiasságra törekedett, habár itt-ott a szárazság árán is. Különös, hogy még a statisztikai táblázatoktól sem riad vissza, sőt éppen ezek révén olyan meglepő és csatánós adatokat állít össze, hogy azok minden szónál jellemzőbben beszélnek. Nem is említve, hogy nemzeti énekeink: a *Szózat*, *Hymnus*, *Honfidal* idegen rythmusúak, még legmagyarabb költőink is túlnyomólag idegen alakokat használnak. Petőfi költeményeinek csak alig negyedrészében él magyar formával: míg nyugati versalakkal harmadfélszáz versében találkozunk, Aranynál 124-el, Tompánál 204-el. Mai költészetünket pedig előzönlötte a modern jambus. Drámánk, a mennyiben verses formát használ, kizárólag a jambust alkalmazza; epikánk Aranyon innen stanzaival és szakozatlan jambusaival szintén nyugati mezt öltött; s az alanyi költészet legegényibb darabjaiban jambusnál egyebet sem használ, a mint Négyesy összegezi. Vannak újabb költőink, kik előtt a magyar forma éppen ma, a nemzeti élet dús folyama idején, teljesen idegen. Pedig Arany már több mint három évtizede felszólalt a nemzeti alakok érdekében, kifejezve abbéli reményét, hogy a nemzeti rythmus magasabb nyelvű költészettel is megfér, különösen lyránk betölti hivatását, ismét összehangzásba jő nemzeti zenénkkel, s leszen idomban s tartalmilag, testestül, lelkestül magyar. S lett inkább és inkább idegen, a mint Négyesy meggyőző és megdöbentő számokkal megvilágítja. Bizony éppen azért szükséges és tanulságos jó könyv a Négyesy műve, s a Kisfaludy-Társaság fényesen igazolva van általa, mert sokkal elevenebb érzéssel és helyesebb tapintattal fölismerte a bajt, mely a magyar költészetet *nemzeti* érvényesülésében megbénítja, mint azok, kik a pályatétel kitűzésekor támadták. A mit Négyesy a pályatétel védelmére „a mértékes verselés történeté”-nek jelentőségére költészeti, széptani, irodalom- és művelődés-történeti tekintetből elmond, szellemes és magas ajánló levél könyvéhez. De a sok elmés megjegyzés között a hamis sem ritka. A nemzeti Géliusz, az ő meghatározása szerint, bizonyos formák összege, melyek szerint az a nemzet érez, gondolkodik és cselekszik. Ha ez így volna, hogyan lehetne Petőfi költészetének háromnegyedrészbeli idegen formáinak daczára a nemzet legpraegnansabb kifejezője, a mit mindannyian elismerünk és hirdetünk? Szó sincs róla; a nemzeti Géliusz nem formák összesége, hanem az az élő és éltető erő, mely sokszor a kedvező formák között, sokszor a nyűgző formák ellenére a nemzet jellemével, érzése, gondolkozása, erkölce és cselekvése módjával összhangzatosan nyilatkozik, — rész az egészből, egyesek lelkében a nemzet lelkéből. S ezzel legyen elég; a Négyesy pályaművének oly

sok és nagy érdeme van egyes apró fogyatékosága és botlása mellett, hogy szívesen üdvözljük érte és melegen ajánljuk azt a mai költői nemzedék figyelmébe, mert tanúsággal és okulással forgathatja. Ára 2 forint.
(Sz. K.)

Szerémi György. I. János király egykori káplánjának konyhatalansággal készült emlékiratai mind jobban hódítanak. A mióta *Wenczel Gusztáv* kiadta az akadémia monumentáiban, tudósok és írók egyre fokozódó kedvvel forgatják s legújabb regényes korrajzában, „Fráter György“-ben, *Jókai* is Szerémi munkájából kereste ki — épen *Szádeczky* figyelemztetésére s kézírata átolvasása után — a legvonzóbb epizódokat. *Wenczel Gusztáv*, *Zilahy Károly*, *Zsilinszky Mihály*, *Dudás Gyula*, *Mogyoróssy János* hosszabb-rövidebb tanulmányai után ebben az esztendőben egyszerre három értekezés foglalkozik az ország romlásáról is adomázgatva író Szerémivel; kettő *Szádeczky Lajostól*, egy pedig *Erdélyi Lászlótól*. Kútfő-tanulmány mind a három; s közelebb viszik tudományos irodalmunkat ahhoz, hogy ne száradjon rajta az a vád, a mivel *Szádeczky* kezdi az egyik értekezését, hogy t. i. „történetírásunk történelme nincs megírva.“ *Salamon Ferencz* tanulmánya, bölc s Leó taktikájáról, az ifjabb történetíróknak olyan példát adott, a mit, úgy látszik, sikerrel kezdenek követni.

Ez alkalommal csupán *Szádeczky* két füzetére kívánom föl hívni a figyelmet. Mind a kettő az akadémiai értekezések idei folyamában (7. és 8. szám) jelent meg.

Az első (*Szerémi György élete és emlékirata*. Budapest, 1892. Sr., 82 lap. Ára 75 kr.) a sokat emlegetett „művelt“ közönséget is érdekelheti, ha némely részét egyenesen a szakközönségnek szánta is. A szó szoros értelmében vonzó pl. Szerémi életrajza, melyet az adatok tisztázásával állított egybe s mely Szeréminek jóízű egyéniségét minden eddigénél világosabban állítja elénk (12—42. l.). Szakszerűsége mellett is kedves olvasmány Szerémi munkája tartalmának és szerkesztésének ösmertetése. *Szádeczky* ebben a két fejezetben olyan jól eltalálta a XVI. század magyarságát, hogy azt a vágyat kelti bennünk, bárcsak megtenné ő is, a mit a magyar történelem más forrásaival megtenni annyi tudományos foglalkozás mellett sem átalta az egyetemi tanszéken előde, *Szabó Károly* s eszközölné — most már csakugyan a nagy közönség s az ifjúság számára — Szerémi munkájának a korhoz híven való fordítását.

Míg azonban ez csupán pium desiderium, jelen tanulmánya után csakugyan töle várhatjuk és várjuk is Szerémi latin szövegének palaeographiai tekintetben teljesen hí és megbízható kiadását. Már ebben a füzetben is élesen, de helyesen méltatja és bírálja Szerémi történetírását (56—82. l.) s különösen kézzel foghatóvá teszi chronológiájának teljes megbízhatlanságát; *Wenczel* kiadása nyomán már itten annyi helyesírási hibát és szabálytalanságot mutat ki, hogy maga is szük-

ségesnek tartotta a Bécsben (cs. és kir. könyvtár, 8649. sz. Rec. 988. jegy alatt) őrzött eredeti kézirat megtekintését.

Ennek a codexnek alapján írta meg második füzetét. (*Szerémi emlékirata kiadásának hiányai*. Budapest, 1892. 8r., 46 lap. Ára 45 kr.) Ebben a hibák és hiányok nagy számából kimutatja, hogy az emlékiratoknak teljesen új kiadására van szükség; s kimutatja, hogy lehet is készíteni ilyen új kiadást, mert a kézirat nem oly fölötte nehezen olvasható, mint a milyennek *Wenczel* találta. Felsorolja lelkiösméretesen az általános hibákat, a kihagyásokat, s a kiadásnak a kézírattól való lényegesebb eltéréseit (a miknek roppant számáról fogalmat nyújthat, hogy a legszárazabb közlésben is 18 lapot foglal el). Két érdekes részletet ő közöl először; az egyik Bécsnek Mátyás által való ostromoltatásához, a másik pedig II. Lajos halálához szolgáltat adalékokot. *Wenczel* kiadásának mind a 410 lapján van valami hiba, vagy hiány; a minek nem Szerémi maga az oka, mert, a hogy *Szádeczky* kellően megmutatja, az eredetinek vélt kézirat tulajdonképen másolat. Ezt a füzetet kivált a palaeographusok figyelmébe ajánljuk.

Épen nem mellékes *Szádeczky* kutatásainak az az eredménye, hogy megállapította Szerémi munkája szerkesztésének (1545—1548.) idejét s azt, állásánál, egyéniségénél, körülményeinél, műveltségénél, érzületénél, stb. fogva mennyiben érdemel hitelt Szerémi. Másrészt szinte megdöbbenő őszinteséggel tárja föl, szövegének helytelen közlése következtében 1857. óta milyen hibák csúsztak be történetírásunkba.

Nagy lépéssel vitte előre Szerémi munkája értékének meghatározását s elérte azt a célját, hogy egységes, hű képet adjon az íróról és művéről azoknak, kik azt maguk nem olvasták s hogy a kérdések tisztázásával megkönnyítve azoknak a munkáját, kik kútfőül használni kívánják. Tanulmányát eredetiség és alaposág jellemzi. Ezen a téren különben nem utolszor találkozunk vele. Maga is gyaníttatja, hogy Erdélyinek Szerémiről szóló művével még foglalkozni kíván; azt pedig mindnyájan tőle reméljük, hogy jeles forrástanulmányát Szerémi szövegének kifogástalan második kiadásával egészíti ki, mire a kezdeményezésnek az akadémiából kell kiindúlnia.

(M—r.)

Conrad Rethwisch: *Jahresbericht über das höhere Schulwesen*. IV-ter und V-ter Jahrgang, Berlin, 1890—91.

1886 óta szerkeszti és adja ki Rethwisch, a Wilhelms-Gymnasium tanára, ezeket a vaskos értesítőket, melyek magokban foglalják egy-egy év középiskolázásának irodalomtörténelmét. Egyes fejezetekbe foglalva külön szakferfiak tárgyalják a tenger anyagot, s dolgozzák fel úgy, hogy midőn teljes és megbízható áttekintést kapunk egy év irodalmi munkásságáról, egyszersmind tájékozódunk a felől is, hogy mely művek tűntek ki egyik-másik szakmában, mily eszmék kerültek szőnyegre, minő eredménnyel vitatták meg, s mely művek vagy értesítések jelzik a haladást egyik vagy másik tantárgy körében?

Az egyes kötetek anyaga következő fejezetek alá van foglalva: I. Iskolatörténet. II. Iskolaalkotmány. III. Német nyelv és bölcséleti propaedeutika. IV. Latin. V. Görög. VI. Francia. VII. Angol. VIII. Történelem. IX. Földrajz. X. Mathesis. XI. Természettudományok. XII. Rajz és műtörténelem. XIII. Ének. XIV. Torna és és egészségügy. Kiegészítő füzetek alakjában tárgyalatnak az evang. vallás és a kath. vallás.

Hogy minő tenger anyagot dolgoznak fel e kötetekben a szak-
férfiak, avégre álljanak itt például a latin és a történelem fejezeteinek
főbb pontjai az 1890-re szóló (utolsó) kötetből.

Latin. Általános áttekintés és módszertani iratok. A latin értéke és helye az oktatásban. Tantervek. A didactika általában. Kezdő tanítás. Nyelvtan. Olvasmányok tárgyalása. Próza-írók. Költők. Stilistika és phraseologia.

Történelem. Az 1890. decemberi felső-oktatási értekezlet tárgyalásai. A császári rendeletek és beszédek. Az előkészítő tanfolyam. A történelmi érzék ápolása. A tananyag megszabottsága és felosztása. A történelem az érettségi vizsgálaton. A tört. oktatás jelentősége és tanmódja. Osztrák oktatásügy. Tananyag és tanítási eljárás. A tan- és segédkönyvek összefüggő bemutatása a gymnasium egyes tanfolyamokban (előkészítő, alsó- és felső tanfolyam). Tan- és segédkönyvek táblázatokban. Táblák a könyv nélkül tanulásra. Vezérfonalak táblás alakban. Forrásművek. Mythologia. Történelmi földrajz. Leíró művek. Szemléltető eszközök (atlaszok, kézi térképek). Iskolai és tanulók könyvtárába való könyvek (világtörténelem, ókori német történelem). Polit. történelem. Németország ált. történelme. Brandenburg-porosz történelem. Mívelődés történelem.

Érdekes fejezet az is, mely a tornáról és egészségügyről szól. Ebben a történelmi bevezetés után ismerteti a tornászatra vonatkozó congressusok tárgyalásait; továbbá a tornajátékokat. Erre jó az iskolai egészségügy irodalmának majdnem három ívre terjedő ismertetése; s azután teljes 64 oldalt elfoglaló könyvészeti szemle (jegyzék) zárja be a művet, t. i. abc rendben elsorolja a műben tárgyalt összes iratok jegyzékét. Ebből is kitetszik, hogy mily nagy anyagot ölel fel egy-egy évi értesítő.

Befejezésül megjegyzem, hogy ezek az értesítők a legkiválóbb német paedagogiai folyóiratok mellett kiterjeszkednek az angol *Journal of Education*, a francia *Revue de l'Enseignement* és a *Zeitschrift für die oesterreichischen Gymnasien* legfontosabb közleményeire is, minél fogva ezek a kötetek a nemzetközi közoktatásügyi mozgalmaknak hű tükröi lesznek.

(F. L.)

Reper t o r i u m.

a) Könyvek, füzetek.

- Áldor Imre*: Kossuth Lajos élete és pályája. 2-ik kiadás. Bpest, 1892. 8° 220 l.
- Babik József*: A magyar egyházi ének története. Eger, 1892. 8° 68 l. — Szent László élete és tettei. Eger, 1892. 8° 96 l.
- Balogh Ferencz*: Kellő világítás Kanyaró Ferencz unitárius történetéhez. Debreczen, 1892. 8° 24 l.
- Baróti Lajos*: A bánsági legrégibb német település története. Temesvár, 1892. 8° 70 l.
- Berkeszi István dr.*: A magyar nyelv és szellem királyaink udvarában. Temesvár, 1892. 8° 79 l.
- Bunyitay Vincze*: Nagyvárad a török foglalás korában. Bpest, 1892. 8° 91 l. — Biharvármegye oláhjai és a vallás unió. Bpest, 1892. 8° 88 l. (Magy. Tud. Akad. Törttud. Ért. XV. k. 6. sz.)
- Csaplár Benedek*: Szabó István emlékezete. Bpest, 1892. 8° 16 l.
- Doby Antal*: Podmaniczky család. Bpest, 1892. 8° 83 l.
- Évkönyv*. A sopronmegyei régészeti társulat második évkönyve. Szerk. *Bella Lajos* főtitk. Sopron, 1892. 8° 85 l.
- Évkönyv*. A szepesmegyei tört. társulat évkönyve. Szerk. *Demkó Kálmán*. Sopron, 1892. 8° 85 l.
- Hampel József*: A bronz kor emlékei Magyarországon. II. rész. 55 tábla 92 képpel. Bpest, 1892. 8° 175, XCII l.
- Hartmann v. Aue*: A beteg Henrik. Ford. *Vende Ernő*. Budapest, 1892. n. 8° 64 l.
- Jakab Elek*: A. M. T. Akadémia kéziratárának ismertetése. Budapest, 1892. 8° 43 l.
- Kobzy János*: Zrinyiász s a régi epikai költészet. Nagyvárad, 1892. 8° 104 l.
- Kovács János*: Kriza album. Bpest, 1892. n. 8° 95 l.
- Milleker Bódog*: Délmagyarország római régiségleletei. Temesvár, 1892. 8° 46 l.
- Szendrei János dr.*: Magyar íseletek czimeres leveleinkben. Bpest, 1892. 4° 48 l. 165 képpel.
- Vajda Emil dr.*: Kossuth Lajos. Élet- és jellemrajz. Budapest, 1892. n. 8° 273 l.

b) Folyóiratok.

Akadémiai Ertesítő. Szeptember. Munkácsi Bernát: A magyar összehasonlító nyelvtudomány jövő feladatai. Pecz Vilmos: Aristophanes szóképei. Bunyitay Vincze: Biharvármegye oláhjai s a vallás unió Szilágyi Sándor: Az 1671–72. zajos országgyűlések Erdélyben. Nekrologok: Hoffmann Károly. Lutter Nándor. Szabó István.

Budapesti Szemle. Augusztus. Beöthy Zsolt: A poétika útja és célja. Leroy Beaulieu: A zsidókérdés Orosországban. — A katolikus clerus sérelmei 1848 előtt és után. Id. Szógyényi Marich László: Az aranygyapjas rend története és szabályai. Kégel Sándor: Politikai irányelvek keleten 800 évvel ezelőtt.

Egyetemes Philologiai Közöny. V. füzet. Kuzsinszky Bálint: Pannonia római jogu városainak története. Hegedüs István: Persius életrajza és jellemzése. Loósz István: Csongor és Tünde. Bayer József: A mult századi Hamlet előadásokról. Bodnár Zsigmond: Szellemi haladásunk törvénye.

Erdély. V. füzet. Gyárfás Győző: Az ojtózi szoros. Az ojtózi vár romjai. Czirbusz Géza: Néprajzi furcsaságok

Hadtörténelmi közlemények. 3-ik füzet. A koronázás 25 éves emlékünnepe. — Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz hadparancsa 1710-ből. — Dr. Komáromy András: A mezőkeresztesi csata 1596-ban. — Gömörö Oszkár: Székesfehérvár visszavétele 1601-ben és ismét elvesztése 1602-ben. — Karácson Imre: III. Károly háborúja a törökökkel 1737—1739.

Irodalomtörténeti közlemények. II. füzet. Merényi Lajos: Eszterházy Pál nádor versei. Ballagi Aladár: Calanus és Arethinu Attilája. Szeremlei Samu: A nyelvtörténeti szótárból kimaradt szavak. Kaza Győző: Arany János összes műveiből kimaradt egyik verséről. Chalupka Rezső: Jókai a finn irodalomban. Ballagi Aladár: Attila, vagy Atilla? Bakóczy János: Milosai Nyilas István életrajzi adatai.

Keresztény Magvető. 4. füz. (Julius—aug.) Péterfi Dénes: A stundisták és az orosz egyház. Benczedy Gergely: A toroczkói iskola és tanítói. Egyháztörténeti adatok. Brassai Sámuel alsó szt-mihályfalvi pap levelei Sebess Pál toroczkói isk. igazgatóhoz. Pakánszky Béla: A négybetűs istennév magyar fordításáról.

Magyar Nyelvőr. A u g u s t u s. Szómagyarázatok. Sebestyén Károly: Rege, Monda. Bárdos Kemény: Az idegen szók írása. Irodalom. Bartha István: A palócz nyelvjárás. Helyreigazítások. Magyarázatok. Szinyei József: A tájszótár szerkesztőjének kérdései. Népnyelv hagyományok. Szeptember. Kiska Emil: Hangsúly és szórend. Bélteki Kálmán: Rokonértelmű szók. Szarvas Gábor: Az egyetem magyarsága. Helyreigazítások. Magyarázatok. Nyílt levél a szerkesztőhöz. Népnyelv hagyományok.

Petőfi Múzeum. 3 ik szám. Ferenczi Zoltán: Petőfi szülőháza. A „Nemzeti dal“ egykori német fordításban. Petőfi és Horatius (Befej. közl.). Petőfi hírlapi cikkei 1848-ból. Adat Petőfi és Szemere Miklós viszonyához. Költemények Petőfi ellen (VIII.). Adat a X-ek társulatához. Adatok Petőfi műveinek megjeleléséhez (XIII.). Hírek. Dr. Erdélyi Károly: Petőfiana.

Századok. Szeptember. Huszka József: Ornamentikai adatok a magyarok őstörténetéhez. Décsényi Gyula: Olaszországi tört. kutatások. II. Thúry József: Pecsévi viszonya a magyar történetíráshoz. Történeti irodalom. Tárca.

Összeállította: GYALUI FARKAS.